

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

školní rok: 2005/2006
výtisk číslo: 3

Diplomová práce

Téma:

Sporné otázky nutné obrany v judikatuře

Vedoucí závěrečné práce: prof. JUDr. Dagmar Císařová, DrSc.

Autor závěrečné práce: Pavel Duriš

Adresa pro zaslání posudků: Dukelských hrdinů 839
357 35 Chodov

P r a h a 2 0 0 6

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 17. 2. 2006

Autor diplomové práce:

Duriš Pavel

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval vedoucí diplomové práce
prof. JUDr. Dagmar Císařové, DrSc. za cenné připomínky,
rady a metodickou pomoc při zpracování tohoto tématu.

O B S A H

Ú v o d	2	
 <u>1. O B E C N Ý V Ý K L A D</u>		
1.1. Okolnosti vylučující protiprávnost	4	
1.2. Komplexní pohled na institut nutné obrany	6	
1.3. Historický vývoj nutné obrany	9	
 <u>2. N U T N Á O B R A N A V Č A S E</u>		
2.1. Porovnání jednotlivých úprav od roku 1852	11	
 <u>3. N U T N Á O B R A N A A J U D I K A T U R A</u>		
3.1. Obecně	14	
3.2. Zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku	15	
3.3. Úsudek jednající osoby a zhodnocení psychického stavu obránce	24	
3.4. Putativní nutná obrana	31	
3.5. Nutná obrana a subsidiarita	35	
 <u>4. P R Á V N Í D Ů S L E D K Y P Ř E K R O Č E N Í M E Z Í N U T N É O B R A N Y</u>		36
 <u>5. N U T N Á O B R A N A V P R A X I</u>		
5.1. Útok nepřítelů osob a jeho posuzování	38	
5.2. Instalace technických obranných prostředků	40	
 <u>6. P O H L E D D E L E G E F E R E N D A</u>		42
Závěr	44	
Použité informační zdroje	46	
Přílohy	48	

Ú v o d

*Kde dříve stačila urážka, padne nyní úder pěstí.
Kde stačil úder pěstí, musíme se nyní obávat nože.
Kde se dříve rozdávali kopance, sahá se nyní po zbrani.*

I těmito málo slovy lze úspěšně vystihnout současný stav v naší společnosti. Otázkou však je, jak k tomuto stavu došlo, co jej zapříčinilo a jaký je jeho vývoj. Je jasné, že odpověď na položenou otázku nebude z kategorie jednoduchých a je ji třeba hledat zejména v rovině kriminologické.

Zločin nepochybně provádí lidskou společnost od nepaměti a jeho existence i vývoj jsou závislé na celkovém stavu společnosti a na tom, jak se lidé aktivně proti zločinu staví. Vždyť již staří Římané pokládali oprávnění k sebeobraně za přirozené právo - **Vim vi repellere licet** (je dovoleno odrážet násilí násilím).

A právě aktivní postoj vůči „zločinu“ mě vedl k tomu, abych si téma nutné obrany zvolil jako téma diplomové práce na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Dále k tomuto výběru přispěl i fakt, že převážná většina lidí v naší zemi se domnívá, že napadený se bránit nemá, že bude-li se bránit a ublíží útočníkovi, bude potrestán soudem. Jak to tedy je? Jsou tyto domněnky opodstatněné, či nikoliv? Je současná právní úprava vyhovující? Aplikují orgány činné v trestním řízení ustanovení o nutné obraně v dostatečné míře? A jak tomu bylo v minulosti?

Na tyto, ale i na jiné otázky budu hledat odpověď, protože se domnívám, že téma nutné obrany je velice závažným tématem, které se dotýká každého člověka.

V první části práce se budu snažit popsat problematiku z obecného pohledu. Vysvětlím základní pojmy a podám

komplexní pohled na institut nutné obrany. Mé pozornosti samozřejmě neunikne ani historický exkurs, který je nepochybně žádoucí.

Tímto si vytvořím dílčí základ pro další část práce, ve které se zaměřím na analýzu judikatury československých a českých soudů, na sporné otázky týkající se tohoto institutu v teorii i praxi a následně na koncepci nutné obrany z hlediska právních úprav a novel.

V závěru pak provedu shrnutí celé práce a úvahu de lege ferenda.

Od práce zejména očekávám zvětšení mého rozhledu v problematice nutné obrany, dále pak zlepšení práce s textem a to jak právního, tak neprávního charakteru. Celkově však doufám, že tato práce přispěje k přehledu v oblasti aktivního postoje vůči zločinu u toho, kdo si ji přečte.

1. O b e c n ý v ý k l a d

1.1. Okolnosti vylučující protiprávnost

Občan má právo postavit se na odpor proti každému, kdo by ohrožoval či porušoval lidská práva a základní svobody, které jsou deklarovány v základních ustanoveních Ústavy České republiky¹⁾, v Listině základních práv a svobod²⁾ a v ratifikovaných a vyhlášených mezinárodních smlouvách o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána.

Zajištění těchto a dalších práv a základních svobod patří nepochybně mezi základní a nepopiratelné funkce demokratických států, ke kterým se Česká republika samozřejmě řadí. Povinností státu a jeho orgánů je tedy zamezovat a předcházet protispolečenské činnosti. **Ale přece i občan, je-li napaden či jinak ohrožen se může bránit sám.** Proč? Protože je to jeho právo. Právo, které nalézá oporu zejména v ustanovení § 13, § 14 a § 15 trestního zákona.³⁾ Zde jsou vymezeny zákonné podmínky sebeobrany, resp. nutná obrana, krajní nouze a oprávněné použití zbraně.

Tyto zákonné podmínky řadíme do tzv. **okolností vylučujících protiprávnost.**⁴⁾ Jsou to okolnosti, které způsobují, že čin, který se svými rysy podobá trestnému činu, není nebezpečný pro společnost a není tedy ani trestním činem.

Kromě výše v zákonně uvedených případů zná teorie několik dalších důvodů, zejména svolení poškozeného a různé případy výkonu práva nebo povinnosti (vzetí do vazby,

¹⁾ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.

²⁾ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.

³⁾ Zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁾ Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné, I. obecná část, Codex, Praha 1997, s. 135.

úkony exekučního řízení, plnění závazného rozkazu), výkon dovolené činnosti spojené s určitým nebezpečím (zejména povolání lékaře a výkon sportu). V naší nauce se uznává i tzv. dovolené riziko.

Všem těmto případům je společné, že tu chybí protiprávnost činu. Trestnými činy mohou být jen činy nedovolené, protiprávní. **Protiprávnost je typovým znakem trestného činu.** Ne však každý nedovolený čin je zároveň trestným činem. Některé z nich jsou přestupky nebo jinými správními delikty, disciplinárními nebo pořádkovými delikty, některé jsou postiženy jen občanskoprávní sankcí, zejména povinností k náhradě škody. Z nedovolených činů jsou trestnými činy jen ty, jež vykazují určitý vyšší stupeň nebezpečnosti pro společnost (§ 3 odst. 2 tr. zák.), jsou-li tu ovšem i ostatní potřebné znaky.

Dovolený čin není pro společnost nebezpečným.⁵⁾ Proto bývají tyto okolnosti někdy nazývány jako „okolnosti vylučující nebezpečnost pro společnost“. Výstižněji je však třeba hovořit o vyloučení protiprávnosti. Jsou totiž případy, kdy chybí nebezpečnost pro společnost v stupni potřebném pro trestný čin, ale ty se sem nezařazují. Dalším důvodem proti názvu dříve obvyklému je, že jednostranně zdůrazňuje nedostatek materiálního znaku. Avšak u nutné obrany, krajní nouze atd. nejsou naplněny ani formální podmínky trestného činu, neboť chybí protiprávnost, která je znakem skutkové podstaty.

Je třeba podotknout, že okolnosti vylučující protiprávnost je třeba odlišovat od důvodů **zániku trestnosti** (např. promlčení trestního stíhání nebo účinná lítost apod.).

⁵⁾ viz Rozh. č. II/1965 Sb. rozh.: Stav nutné obrany je důvodem vylučujícím nebezpečnost činu pro společnost i jeho nedovolenost, takže čin provedený v nutné obraně není trestným činem a nemůže být postižen trestem ani jinou sankcí.

1.2. Komplexní pohled na institut nutné obrany

Nyní bude následovat stručné vystižení podstaty nutné obrany, aby si ten, kdo tento institut vůbec nezná nebo jej zná pouze zčásti, mohl vytvořit ucelený úsudek o tomto ustanovení. V následujících kapitolách se pak budu snažit ustanovení o nutné obraně více rozebrat z teoretického hlediska.

Podstatou nutné obrany je odvrácení útoku na společenské vztahy chráněné trestním zákonem, a to činem, který by jinak byl trestným činem, namířeným proti útočníkovi.⁶⁾ Protože však ten, kdo útok odvrací, chrání tytéž zájmy, které chrání trestní zákon sám, nejedná proti účelu trestního zákona, nýbrž ve shodě s ním.

Stav nutné obrany je důvodem vylučujícím nejen nebezpečnost činu pro společnost, nýbrž i protiprávnost. Čin provedený v nutné obraně není postižitelný ani trestem ani jinou sankcí. K nutné obraně je oprávněn kdokoliv. Každý je oprávněn odvrátit útok, i když útok nesměřuje proti němu samému, i když sám útokem dotčen není.

Nutnou obranou se tedy podle § 13 tr. zákona rozumí odvrácení útoku, který bezprostředně hrozí (trvá) některému ze zájmů chráněných trestním zákonem. Podmínkou nutné obrany je odvrácení útoku hrozícího nebo trvajícího na zájem chráněný trestním zákonem a dále obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Obě podmínky jsou dány kumulativně.

Útok je úmyslné, protiprávní jednání člověka, jež je nebezpečné pro společnost. Lze tedy říci, že „útok“ je vlastně určitý druh nebezpečí. Mívá většinou formu konání, ale může být též opominutím (např. neopuštění cizího bytu a setrvání v

⁶⁾ Novotný, F. a kol.: Trestní kodexy, Eurounion, Praha 2002, s. 42, 43.

něm).⁷⁾ Naše právo připouští, že útok může být ohrožením jakéhokoliv zájmu chráněného trestním zákonem. Záleží však také na intenzitě. „Pouhé nepřístojnosti, obtěžování, klukoviny, uličnictví, rozpustilost nejsou ještě útokem“.⁸⁾

Dále je třeba uvést, že útok musí bezprostředně hrozit nebo trvat. Obecně možno říci, že útok hrozí, jestliže podle okolností případu je jasné, že bude s velkou pravděpodobností bez prodlení následovat. Není však třeba čekat, až útočník udeří první. Iniciativa však musí vždy vycházet od útočníka. Útok trvá, dokud nepominulo nebezpečí pro napadený chráněný zájem, popř. nepominulo nebezpečí dalších škod. Proto lze použít nutné obrany i vůči zloději, který po zmocnění se věci odchází z místa činu. Taková krádež je sice již dokonána, ale útok ještě trvá. Není-li jisté, zda útok skončil, platí totiž v řízení zásada *in dubio pro reo*.

Nutná obrana směřuje proti útočníkovi. Je-li jich více, může být namířena proti kterémukoli z nich. O tom, kdo je v roli obránce a kdo v roli útočníka, rozhoduje zásadně iniciativa na počátku střetnutí.

Podmínkou ovšem je, aby obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Přiměřenost obrany znamená, že obrana odpovídá způsobu útoku, tj. je potřebná k jeho spolehlivému odvrácení. Z povahy věci plyne, že obrana musí být tak intenzivní, aby útok odvrátila, tj. musí být silnější než útok.

Je třeba upozornit, že pojem **„způsob útoku“** nelze ztotožňovat s intenzitou útoku, i když ji zahrnuje.⁹⁾ Intenzita útoku je dána tím, zda je útok individuální či skupinový, zda

⁷⁾ Novotný, F.: Nutná obrana, Security magazín 1995, roč. 4, č. 1, s. 56, 57.

⁸⁾ Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, Sborník prací z trestního práva k 70. narozeninám prof. dr. V. Solnaře, Univerzita Karlova, Praha 1969, s. 26.

⁹⁾ Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné, I. obecná část, Codex, Praha 1997, s. 142, 143.

útočník útočí se zbraní, je-li útok veden v noci či ve dne apod. Způsob útoku však nelze chápat úzce jako způsob útoku v daném okamžiku jeho průběhu. Způsob útoku zahrnuje i to, co za dané situace bezprostředně hrozí, např. že napadený si může rozbít hlavu, když bude sražen, pádem na betonovou vozovku, že se k útoku útočníka připojí osoby, které jej doprovází apod.

Způsob útoku je také bezpochyby charakterizován i hrozící škodou. Principiálně nejde u nutné obrany o srovnání hrozící a způsobené škody (proporcionalita). Takové srovnání zájmů je charakteristické pro krajní nouzi. Podle nauky nesmí tu být „výrazně hrubý“ či „extrémní“ nepoměr mezi škodou hrozící z útoku a v obraně způsobené. To by mohlo totiž vést k závěru, že obrana byla způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřená. Pojem „zcela zjevně“ je třeba posuzovat podle toho, jak se podmínky jevily napadenému. Zcela zjevné je to, co je očividné a nepochybné a proto musí jít o hrubý nepoměr.

Závěrem tohoto úvodního exkursu se zmíním o excesu z nutné obrany. Výraz „exces“ čili překročení nutné obrany se jeví jako obsahově velmi mnohoznačný. O vybočení z mezí nutné obrany jde, když obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, tzv. **exces intenzivní** nebo obrana nebyla s přímo hrozícím nebo trvajícím útokem současná, tzv. **exces extenzivní**.

1.3. Historický vývoj nutné obrany

Nutná obrana je institutem, který patří k nejstarším lidským právům, ale právní podobu ji však dodal teprve stát.

Jako první vyjádřil nutnou obranu **Cicero** ve své řeči na obranu Milóna. Nutnou obranu označil za nepsaný přírodní zákon, který nelze naučit, zdědit, který ale pochází z přírody. Člověk ho akceptoval a je jím proniknut. Jde o přirozené právo člověka, které nemůže být nikomu odňato, vyplývá z povahy člověka a nepotřebuje žádné upřesnění. Jeho základem je pud sebezáchovy, který velí člověku dát přednost obraně svých zájmů před jejich poškozením. Proto právo nutné obrany nespočívá na pozitivním právu, ale vychází z podstaty člověka, právo pak musí zajistit, aby obránce nemusel hradit útočníkovi škodu.

Myšlenka nutné obrany si razila cestu i ve **středověku**.¹⁰⁾ Ovšem v této době byla v poutech teologie, která připouštěla nutnou obranu pouze tam, kde to nebylo v rozporu s láskou k bližnímu.

V 17. a 18. století, tedy v **osvícenecké době**, se do popředí dostávají poznatky zdůvodňované kritickým rozumem. Určující zde je pak myšlenka smluvního státu a společenské smlouvy. Obsahem této myšlenky je představa dobrovolného spojení všech lidí s tím, že lidé se vzdají práva na sebeobranu za podmínky, že je bude chránit stát, který je povinen zajistit blaho jednotlivce vyloučením **stavu „bellum omnium contra omnes“**. Teprve nesplnění takové povinnosti státem zakládá u člověka znovu právo bránit se sám.¹¹⁾

¹⁰⁾ Lata, J.: Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích, Trestní právo 1999, roč. 4, č. 2, s. 21, 22.

¹¹⁾ Kuchta, J.: Nutná obrana, Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 14, 15.

Další vývoj nauky o nutné obraně na konci 18. století silně ovlivnila **filosofie Immanuela Kanta**. Bezprávi je podle Kanta překážkou proti uplatňování svobody. Pokud tedy někdo klade tomuto bezprávi odpor, brání překážkám svobody a prosazuje tím svobodu, což je nejen přípustné, ale i žádoucí.

V protikladu stojí **teorie Hegelova**. Rozumné je podle Hegela pouze to, co je skutečné, a co je skutečné, je také rozumné. Právo je tedy skutečné, protože je rozumné, a bezprávi, které vystupuje proti existenci práva, je proto nerozumné, neskutečné a samo o sobě nicotné. Právní důvod nutné obrany spočívá tedy v absolutní nicotnosti a zavržitelnosti bezprávi, které nesmí být za žádných podmínek trpěno. Největší příspěvek hegelíánské filosofie tkví v odmítnutí individualistického pojetí nutné obrany a ve zdůvodnění státem podmíněného práva nutné obrany ve smyslu prosazování státních zájmů v zájmu obnovování spravedlnosti. Tento základní princip byl spojen se základním postulátem **„právo nemusí ustupovat bezprávi“**, na kterém řada představitelů právní nauky vystavěla nauku o nutné obraně.¹²⁾

Závěrem bych rád dodal, že je nepochybné, že nutná obrana prošla v průběhu století mnoha změnami. Na počátku byly hranice nutné obrany velice široké a v očích přirozeného práva umožňovaly prakticky při každém bezprávném útoku usmrcení útočníka. Přirozenoprávní pojetí bylo extrémně individualistické, nebylo jej možné měřit právními měřítky, které vytvořil teprve stát. Již zmíněná formulovaná zásada „právo nemusí ustupovat bezprávi“ pak přetrvala do dnešní doby jako zdůvodnění ustanovení o nutné obraně. Tato zásada vyjadřuje to, že právo se dostává do konfliktu s bezprávi a že musí bojovat o své udržení.

¹²⁾ Kuchta, J.: Nutná obrana, Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 19, 20.

2. Nutná obrana v čase

2.1. Porovnání jednotlivých úprav od roku 1852

Chápání i právní úprava nutné obrany na našem území prošly určitým vývojem. Proto jsem se rozhodl porovnat nedostatky, přednosti i sporné otázky jednotlivých úprav v historickém kontextu. Vždyť obeznámenost s historickými právními úpravami je nejen zajímavá a žádoucí, ale svým dílem může přispět i pro úvahy de lege ferenda.

Poprvé byla v novodobých dějinách upravena nutná obrana v císařském patentu č. 117/1852 ř. z., kterým byl vydán pro tehdejší rakouskou říši trestní zákoník. Nutná obrana byla uvedena v ustanovení § 2 písm. g) mezi důvody vylučujícími zlý úmysl pod názvem „spravedlivá nutná obrana“.¹³⁾ Konání nebo opominutí se nepřičítá za zločin, když skutek se stal z neodolatelného donucení, nebo u výkonu spravedlnosti nutné obrany. Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to se má míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku, nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe nebo od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění,¹⁴⁾ nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestat podle ustanovení dílu druhého tohoto zákona trestního (§§ 335 a 431) za čin trestný z nedbalosti.

Mezi obranou a útokem byla vyžadována proporcionalita a bylo možné chránit statek menší hodnoty poškozením statku

¹³⁾ Lata, J.: Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích, Trestní právo 1999, roč. 4, č. 2, s. 21, 22.

¹⁴⁾ Nutnou obranu proti útoku na čest vylučoval judikát č. 3584/29 Sb. rozh. tr.

větší hodnoty. Při vykročení z mezí nutné obrany se rozlišoval exces jarý (sthenický), vzniklý například ze zlosti, pomstychtivosti apod., a exces chabý (asthenický) z poděšení, strachu nebo z leknutí. Při asthenickém excesu byl napadený beztrestný.

Nutná obrana byla vyloučena ve rvačce, ledaže by účastník rvačky z ní odcházel a byl znovu napaden. Proti úřednímu úkonu nebylo možno nutnou obranu použít. Opak byl dovolen, jestliže byl tento úkon bezprávný, nedovolený, nebo nenáležel do působnosti příslušné osoby.

Existovali nejasnosti týkající se útoku nepřičetného či dítěte. Jestliže nevěděl napadený o stavu útočnicka, jednalo se o nutnou obranu putativní. Jestliže znal jeho stav, bylo odrážení jeho útoku beztrestné jen za podmínek nouze.

Po změně společenskopolitických poměrů v roce 1948 dochází v chápání nutné obrany k závažnému obratu. Obrat spočíval v ideologizaci institutu nutné obrany v novém trestním zákoníku č. 86/1950 Sb., který nutnou obranu upravil v § 8.¹⁵⁾ Příznačné pro tehdejší dobu bylo, že stavěla před zájmy jednotlivce kolektivní zájmy společnosti. Užívání nesnadno definovatelných, širokých pojmů dávalo možnost rozšiřovat trestní odpovědnost a trestních předpisů zneužívat.

Nutná obrana jednotlivce nebyla již ničím omezena, šlo tedy hájit zájmy jiné než pouhý život, svobodu a majetek, např. čest.

Jako diskontinuita s dřívější právní úpravou se jevil fakt, že nutná obrana byla připuštěna i proti útoku šílence a osoby mladší patnácti let. K užití termínu „přiměřená“ v § 8 písm. b)

¹⁵⁾ Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu, nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže

a) útok přímo hrozil nebo trval,

b) obrana byla útoku přiměřená.

se vyjadřuje rozhodnutí NS ČSR - 6 Nt 301/58, který zdůrazňuje, že se nevyžaduje úplná přiměřenost mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotknutého nutnou obranou. Proto nesmí být velký nepoměr mezi škodou, která společnosti vzniká odvrácením útoku, a škodou, která společnosti hrozí.

Dosud platný trestní zákon č. 140/1961 Sb. byl vydán v době relativního uvolnění společenských poměrů. Ve srovnání s dříve platným předpisem podstatně uvolnil podmínky nutné obrany ve prospěch obránce.

Obrana proti napadení nepřičetným a mladším patnácti let se posuzuje jako krajní nouze s tím, že se podmínky dovoleného jednání v krajní nouzi rozšíří analogicky dle § 13.¹⁶⁾

V praxi pak dochází k průběžnému doplňování řadou rozhodnutí nejvyšších soudů k jednotlivým dílčím problémům nutné obrany, aby v roce 1993 proběhla částečná novelizace tohoto institutu.¹⁷⁾

Závěrem uvedu pokus legislativního rozšíření hranic nutné obrany, který byl učiněn v roce 1995, kdy podle návrhu skupiny poslanců vedené T. Svobodou mělo být ustanovení o nutné obraně rozšířeno o následující větu: **o nutnou obranu jde vždy, je-li vážně ohroženo zdraví nebo život.**

Nebylo však jasné, zda obránci, který by se mohl bránit jakkoliv, mělo být umožněno i způsobení nejzávažnějšího následku. Pokud ano, znamenalo by to podstatné rozšíření práv obránce, který by musel zjišťovat pouze zda hrozí vážná újma na zdraví. Takové rozšíření podporované i obavou o zneužití takového institutu pak vedlo k zamítnutí tohoto návrhu.

¹⁶⁾ Srov. s kapitolou 5.1. Útok nepřičetných osob a jeho posuzování, str. 38 této práce.

¹⁷⁾ Kuchta, J.: Nutná obrana, Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 31.

3. Nutná obrana a judikatura

3.1. Obecně

Následující část považuji za merito této diplomové práce. Budu v ní analyzovat judikaturu československých a českých soudů, která se týká institutu nutné obrany. Jednotlivé judikáty rozdělím podle mnou vybraných kritérií, kdy se pokusím na příkladech nalézt vývojové tendence v rozhodovací činnosti soudů.

Judikatura je souhrnný pojem, kterým se rozumí jednak rozhodovací činnost soudů v trestní, civilní, ústavněprávní i správní oblasti nebo častěji výsledky této rozhodovací činnosti ve formě souboru rozhodnutí publikovaných v oficiální sbírce (Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR).

Sjednocování judikatury v oblasti trestní, civilní i správní je významným úkolem Nejvyššího soudu, který jej plní nejen svou rozhodovací činností, ale i vydáváním stanovisek ke sjednocování výkladu zákonů a ostatních právních předpisů. **Tato stanoviska nejsou závazná a působí jen přesvědčivostí argumentace.** Ve skutečnosti ovšem působí tak, jako by závazná byla, a v podstatě se podílejí na faktickém dotváření práva. Podobně působí i rozhodnutí zejména vyšších soudů v konkrétních věcech, pokud jsou se záměrem působit ke sjednocení judikatury uveřejněna v některé shora uvedené oficiální sbírce.

Judikát chápeme jako rozhodnutí soudu, které je v právní moci. **Souhrn soudních rozhodnutí se tedy nazývá judikatura.**

3.2. Zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku

Pouhý fakt útoku ještě nezabavuje útočníka všech jeho práv, zejména těch, jejichž poškození není k odvrácení útoku nutné či potřebné. I jednání obránce je třeba do určité míry omezit, aby nedocházelo ke zneužívání nutné obrany s cílem ne odvrátit útok, ale vypořádat se s útočníkem. Společenský zájem tedy vyžaduje určitou vyváženost mezi obranou a útokem tak, aby útok mohl být okamžitě a efektivně odvrácen, ne však za cenu zcela zbytečného poškození práv útočníka.

Pro účely § 13 tr. zákona je přiměřenost, resp. zcela zjevná nepřiměřenost určitý vztah mezi útokem a obranou, mezi jejich jednotlivými prvky a komponenty, jejichž vzájemné hodnocení a porovnání zákon vyžaduje pro stanovení konečného úsudku o přípustnosti nutné obrany.¹⁸⁾

Nutnou obranou je tedy každá obrana, která zasahuje do práv a zájmů útočníka do té míry, že může odvrátit útok v jeho konkrétní podobě zcela spolehlivě, tj. okamžitě a s konečnou platností.

Tak zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích stanovil v § 2 důvody vylučující zlý úmysl: „Proto nepřičítá se konání neb opominutí za zločin mimo jiné, když skutek se stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany. Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. Vykročení takové může se však

¹⁸⁾ Kuchta, J.: Nutná obrana, Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 146.

podle povahy okolností trestati podle ustanovení dílu druhého zákona trestního za čin trestný z nedbalosti.“

Samotná judikatura za účinnosti tohoto zákona se zabývala otázkou přiměřenosti v několika judikátech. V této rovině lze zmínit **rozhodnutí Zm IV 45/35 (Rt 5249)**, v němž je řešena tato otázka následujícím způsobem: „Užil-li obžalovaný ke své obraně proti přímému útoku, směřujícímu proti jeho osobě, stejným způsobem stejné zbraně, jakou proti němu útočil poškozený, jednal v oprávněné obraně. Poškozený tedy, když vyběhl za obžalovaným ven, aby ho potrestal pro ony dva políčky dané a když, dohoniv obžalovaného, naň se osopil a nožem v ruce proti němu se rozmáchl, podnikl proti němu neoprávněný a přímý útok, proti němuž se obžalovaný právem mohl brániti stejným způsobem. Uváží-li se, že tímto útokem poškozeného nožem nastalo pro obžalovaného přímé nebezpečí, které mohlo býti odvráceno jen okamžitým rozhodnutím se k protiútok, a že obžalovaný ke své obraně užil jen stejným způsobem stejné zbraně, jakou poškozený proti němu útočil, nelze dospěti k jinému správnému závěru, než, že obžalovaný spáchal svůj čin v oprávněné obraně.“

Judikatura týkající se institutu nutné obrany a jejího užití v praxi se v tomto období spíše zaměřovala na otázky porovnání jednotlivých útočných prostředků s prostředky obrannými. **Rozhodnutí Zm III 222/34 (Rt 5180)** zmiňuje, že když se přihlédne k tomu, že poškozený nebyl ozbrojený a neměl ani hůl, obžalovaný však byl ozbrojený holí a služební pistolí a stál od poškozeného před užitím zbraně na 2 - 3 kroky, bez právního omylu vyřkl vrchní soud, že obžalovaný byl by mohl odstrašit poškozeného od dalšího útoku holí nebo výstřelem do vzduchu a nebylo potřebné, aby střelil poškozeného do břicha. Nemýlil se dále vrchní soud ani v tom, že neuznal, že by obžalovaný byl spáchal trestný čin ze strachu, z úleku, nebo zmatku.

Obžalovaný jako polní hajný musel vědět jakým způsobem může se přiměřeně bránit proti podobnému útoku, jakému byl vystavený ze strany poškozeného. Výstup tohoto mohl sice vyvolat v něm silné rozčílení, avšak ne takového stupně, že by nemohl posoudit, že není potřebné hned střílet do těla bezbranného útočníka. Proto vrchní soud správně uznal obžalovaného vinným.

O vybočení z mezí nutné obrany se zmiňuje také **rozhodnutí Kr I 870/21 (Rt 400)**, kdy v tomto případě nalézací soud zjistil, že mezi obžalovaným a poškozeným K. došlo k výstupu tím způsobem, že si nejprve vzájemně nadávali, byli však strážníkem uklidněni, po chvíli se znovu dostali do hádky, při níž obžalovaný poškozeného K. udeřil, až upadl, že poškozený K. hned vstal a chtěje obžalovanému ránu oplatit, na něho se hnál, v tom že dostal od obžalovaného ránu do klíční kosti, že obžalovanému na to dal dva políčky, načež že je lidí roztrhli.

Nalézací soud zjistil dále, že, když obžalovaný poškozeného K. udeřil, až týž upadl, poškozený K. následně vstal a dle vlastního udání hnál se na obžalovaného, by mu ránu oplatil, že poškozený K., jenž byl všeobecně znám jako člověk násilný, což také obžalovaný věděl, v tomto stadiu sám zahájil útok na obžalovaného.

Podle těchto zjištění nalézacího soudu byl sice obžalovaný u výkonu spravedlivé obrany, když útok poškozeného odrážel, avšak nejvyšší soud v uvážení, že obžalovaný poškozenému tak mocnou ránu a právě na tak choulostivé místo zasadil, až mu klíční kost přerazil, má za to, že poranění obžalovaným v sebeobraně poškozenému způsobené převyšuje onu míru, jež se mu jako napadenému musela jeviti nutnou k odražení útoku, že obžalovaný vybočil z poděšení a úleku z mezí nutné obrany a odpovídá tudíž obžalovaný za tento čin, o němž již dle

přirozených jeho následků, které snadno každý může poznati, mohl seznati, že se jím může způsobiti nebezpečností tělesné bezpečnosti poškozeného.

Po nabytí účinnosti trestní zákoníku č. 86/1950 Sb. je zajímavé všimnout si rozhodnutí 2 Tz 327/56 (Rt 20/57), kde se uvádí, že nutná obrana nevyžaduje úplnou úměrnost mezi záujmom ohroženým útokem a záujmom chráněným obranou. Pre posudzovanie primeranosti obrany treba uvážiť všetky okolnosti prípadu, t. j. celú situáciu, v ktorej sa odohrával útok i obrana. Pritom nemožno prehliadnuť, že požiadavka primeranej obrany (§ 8 písm. b) tr. zák.) neznamena ešte požiadavku proporcionality obrany, t. j. úplnej úmernosti medzi záujmom ohroženým útokom a záujmom chráněným obranou. Obrana je primeraná, ak je potrebná na odvrátenie útoku, pričom spôsobená ujma nesmie byť v značnom nepomere k odvrátenému nebezpečiu.

Zákonné ustanovení § 13 tr. zákona, které je v současné době účinné, není na tomto místě třeba opakovat. Je ale třeba upozornit na tu skutečnost, že toto ustanovení bylo změněno novelou, provedenou zákonem č. 290/1993 Sb. Uvedená novela, účinná od 1. 1. 1994 nahradila v § 13 tr. zák. slovo „zřejmě“ slovy „zcela zjevně“ a slova „povaze a nebezpečnosti“ slovem „způsobu“. Jaký je smysl této novely?

Jak vyplývá z důvodné zprávy, meze nutné obrany se v souladu s požadavky teorie i praxe rozšiřují tak, aby její podmínky nebyly splněny jen tehdy, jestliže obrana je naprosto nepřiměřená povaze útoku. Respektuje se skutečnost, že osoba jednající v obraně často nemůže předem náležitě zhodnotit hrozící nebo trvající útok a zvolit vždy přesně adekvátní prostředky obrany. Pojem nebezpečnosti útoku, který je značně

abstraktní, se nahrazuje pojmem způsobu útoku, který především jeho nebezpečnost charakterizuje.¹⁹⁾

Pokud jde o první změnu, totiž nahrazení termínu „zřejmě“ výrazem „zcela zjevně“ nepřiměřená obrana, rozšiřuje se prostor, v němž je dovoleno bránit se nad rámec obrany, jež by byla striktně přiměřená.

Ovšem za mnohem závažnější považují autoři druhou výše uvedenou změnu, která vyvolává dojem malého stylistického upřesnění bez věcné změny, ale není tomu tak.²⁰⁾

Výklad pojmů „povaha a nebezpečnost útoku“ vycházel z toho, že každý útok má určitou povahu a nebezpečnost. Nebezpečnost útoku je dána zejména významem chráněného zájmu, proti němuž útok směřuje, způsobem provedení útoku a jeho následky, osobou útočnicka a jeho pohnutkou, okolnostmi, za nichž byl útok spáchán apod. Nebezpečnost útoku je tedy v tomto pojetí celková způsobilost útoku způsobit poruchu na zájem chráněný trestním zákonem.²¹⁾

Dolenský pak upozorňuje na to, že pojmem „způsob útoku“ má být podle důvodné zprávy vystižena celá nebezpečnost útoku, pod způsob útoku pak lze zahrnout i vlastnosti útočnicka, jež se v útoku jeví nebo hrozí se projevit, a dále i hrozící součinnost dalších osob doprovázejících útočnicka i další okolnosti charakterizující intenzitu útoku.²²⁾ Podle Šámala tato úprava záměrně používá pojem „způsob útoku“ a nikoliv „způsob provedení útoku“, který je příliš úzký a který by

¹⁹⁾ Šámal, P.: K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Právní praxe 1994, č. 2, s. 80.

²⁰⁾ Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1994, č. 1, s. 19.

²¹⁾ Fremr, R. - Zelenka, P.: K výkladu ustanovení § 13 tr. zák., Právní praxe 1994, č. 6, s. 339, 340.

²²⁾ Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1994, č. 1, s. 24.

nevyjadřoval všechny okolnosti, které musí obránce hodnotit.²³⁾ Proti Dolenského názoru byly vysloveny námitky, podle nichž je způsob útoku jen jednou z více skutečností, charakterizujících nebezpečnost útoku.²⁴⁾ Tyto kritické hlasy, které vychází čistě z jazykového výkladu daného ustanovení, vedou paradoxně v porovnání s důvodnou zprávou ke zúžení podmínek nutné obrany oproti předcházející úpravě. Takové názory nejsou správné, jelikož jazykový výklad je východiskem, na které navazují další metody výkladu. Je třeba si ujasnit širší souvislosti, celou povahu daného právního institutu, okolnosti vzniku zákona. Z toho vyplyne koncepce, z níž pak lze jednotlivé ustanovení vyložit bezpečněji než úzce formalistickým výkladem textu. Proto souhlasím s názorem pana Dolenského, že **novela chtěla meze nutné obrany rozšířit** a že činí obranu závislou pouze na způsobu útoku a nevyžaduje srovnání hrozící a způsobené škody.

V roce 1965 bylo vydáno **Stanovisko Pls 5/65 (Rt II/65)**, které reflektovalo aplikaci § 13 tr. zákona v praxi a ukázalo na některé sporné problémy aplikační praxe tohoto institutu.

Bylo zjištěno, že okresní soudy chybují jak při objasňování a hodnocení okolností významných z hlediska nutné obrany, tak také při posuzování podmínek nutné obrany. Je zde uvedeno, že na vybočení z mezí nutné obrany usuzují soudy bez dalšího již z té okolnosti, že obviněný použil při odvrácení útoku poškozeného nějakého předmětu. Je proto třeba, aby soudy zodpovědně objasňovaly všechny okolnosti, rozhodné pro posouzení nutné obrany ve smyslu § 13 tr. zák. a zjištěné okolnosti také správně hodnotily z toho hlediska, zda obrana

²³⁾ Šámal, P.: K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Právní praxe 1994, č. 2, s. 81.

²⁴⁾ Lněnička, J.: Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“, Bulletin advokacie 1994, č. 4, s. 13.

směřovala proti útočníkovi, zda šlo o útok přímo hrozící, nebo trvající a zda obrana nebyla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. O nutnou obranu nepůjde tam, kde útok již fakticky skončil, nebo kde pachatel reaguje na útok takovým způsobem, že útok ve skutečnosti oplácí a nikoliv odvrací. Dále je třeba, aby soudy měly na paměti zejména to, že u nutné obrany se nevyžaduje přiměřenost obrany ve smyslu naprosté proporcionality mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotčeného.

Zákon to zdůrazňuje slovy "...zřejmě nepřiměřená...". Proto o vybočení z mezí nutné obrany pro její zřejmou nepřiměřenost půjde jen tehdy, jestliže pachatel použil prostředku podstatně silnějšího, než bylo za dané situace třeba k odvrácení útoku, nebo když škoda, způsobená obranou je v hrubém nepoměru ke škodě hrozící z útoku. Každý případ nutné obrany musí být posuzován komplexně ve všech souvislostech jeho okolností a přísně individuálně.

Do období před nabytím účinnosti výše uvedené novely patří **rozhodnutí 1 To 18/75 (25/76)**, které ve slovenštině k posuzování podmínek nutné obrany uvádí, že: „Na vybočenie z medzí nutnej obrany v zmysle § 13 tr. zák. nemožno usudzovať len z toho, že napadnutý útočníka zranil a prípadne ho aj usmrtil, pričom sám neutrpel nijaké zranenie, ak tým odvracal útok priamo hroziaci alebo trvajúci a takáto obrana nebola zrejme neprimeraná povaha a nebezpečnosti útoku. Na nesplnenie podmienok nutnej obrany nemožno usudzovať ani z tej skutočnosti, že napadnutý sa nevyhol útoku inak než použitím obrany, pretože nikto nie je povinný ustupovať pred neoprávneným útokom na záujmy chránené trestným zákonom, ale má naopak právo použiť proti takémuto útoku obranu, ktorá nie je zrejme neprimeraná povaha a nebezpečnosti útoku.“

V duchu shora uvedeného stanoviska týkající se proporcionality je také rozhodnutí 3 Tz 13/70 (Rt 49/70) z této doby, které stanoví: „U nutnej obrany sa nevyžaduje primeranosť obrany v zmysle úplnej úmernosti (proporcionality) medzi významom ohrozeného spoločenského vzťahu a vzťahu dotknutého obranou. Primeranosť obrany treba posúdiť so zreteľom na všetky okolnosti prípadu a na vybočenie s medzí nutnej obrany nemožno usúdiť len z toho, že napadnutý sa bránil zbraňou proti neozbrojenému útočníkovi, vekove podstatne mladšiemu, fyzicky silnejšiemu a známemu svojou agresívnosťou.

Z období po nabytí účinnosti uvedené novely, provedenou zákonem č. 290/1993 Sb. bylo vydáno mnoho judikátů. Otázku přiměřenosti použitých prostředků zmiňuje rozhodnutí 1 Tzn 25/97 (Rt 14/99), které stanoví, že v závislosti na konkrétních okolnostech případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka.

Samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku. Podmínkou ustanovení § 13 tr. zák. , o nutné obraně, není skutečnost, že útok nebylo možno odvrátit jinak. Obránce není povinen ustupovat před neoprávněným přímo hrozícím nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem.

Skutkový děj popsáný v rozhodnutí 7 To 202/94 (Rt 47/95) byl takový, že žena bodla svého otce kuchyňským nožem do břicha a to po předchozím slovním konfliktu a následném fyzickém útoku ze strany otce. K poranění vnitřních orgánů nedošlo, pracovní neschopnost byla delší než 7 dnů. Z výpovědi obžalované bylo zjištěno, že poškozený po slovním napadání

obžalované k ní přistoupil a začal ji rdousit. Obžalovaná, jak sama uvedla; nejprve křičela, bránila se rukou, ale protože poškozený je fyzicky zdatnější, její obrana se zcela minula účinkem. Její malé dítě bylo přítomno celému incidentu a hystericky křičelo. Za situace, kdy poškozený obžalovanou i nadále rdousil, kdy její dítě křičelo a kdy ona již nemohla dýchat, popadla nůž, který ležel na kuchyňské lince, a bodla. Po bodnutí nůž položila a žádala poškozeného, aby jí pustil. Ten jí stále držel pod krkem, rdousil ji a teprve po malé chvíli ji pustil.

V daném případě poškozený v podnapilém stavu (skoro 2 promile alkoholu v krvi), fyzicky zdatnější, útočil takovým způsobem proti obžalované, že byl fakticky ohrožen její život a předchozí obrana se minula účinkem. To, že obžalovaná zkratkovitě sáhla po noži v sebeobraně a bez rozmyslu bodla, **je klasický případ nutné obrany ve smyslu ustanovení § 13 tr. zák.**

3.3. Úsudek jednající osoby a zhodnocení psychického stavu obránce

Je si třeba uvědomit, že přiměřenost, resp. zcela zjevnou nepřiměřenost způsobu obrany a útoku lze hodnotit buď **subjektivně**, tedy z pohledu samotného obránce, jak se jemu jevila v okamžiku útoku a obrany, nebo **objektivně**, tj. z hlediska všech občanů, popř. podle určitého úsudku průměrného občana. Základem obou těchto pojetí je však objektivní zjištění skutkového stavu na základě požadavku zásady materiální pravdy, tedy zda objektivně byly skutečně dány všechny podmínky nutné obrany. Tato dvě hlediska je pak možno i spojit, tedy např. vyžadovat přiměřenost jak z pohledu obránce, tak i z pohledu kohokoliv nebo průměrného občana současně, nebo stanovit, že k přípustnosti nutné obrany stačí naplnění kteréhokoliv z nich. Každé takové řešení má své výhody i nevýhody.

• Objektivní hledisko

Hovoříme-li o objektivním kritériu hodnocení přiměřenosti nutné obrany, máme na mysli hodnocení této přiměřenosti podle názorů dané společnosti, které nalézají svůj odraz i v právních normách.

Zastáncem objektivního pojetí je např. G.A.Mendelson. Ten uvádí, že musí jít o nepoměr patrný, z objektivního hlediska nevyvolávající pochyb. Překročení nutné obrany pak rozděluje na úmyslné (ví-li obránce, že způsobuje nepřiměřenou újmu), nedbalostní (měl-li a mohl to vědět) a nezaviněné (nevěděl-li a nemohl vědět o možnosti odrazit útok cestou

způsobení menší újmy). Posledně uvedený příklad pak nepovažuje za trestní jednání.²⁵⁾

Proti čistě objektivnímu hledisku lze mít několik námitek. Osoba nemá totiž možnost v případě neočekávaného útoku dlouze a všestranně vyhodnotit tento útok ze všech hledisek. Nemůže být nezaujatá. Je v psychickém tlaku a v časové tísní. Musí jednat rychle a rozhodně.²⁶⁾ Dlouhé rozvažování, které si může dovolit soudce před svým výrokem, zde není možné. Tento argument výmluvně, byť poněkud neobvykle, vyjadřuje Holmes.²⁷⁾

Dále, zjistit skutečně objektivně, jaká byla intenzita útoku a obrany, nebude vždy snadné. Názory svědků a zejména obviněného a poškozeného se mohou značně lišit. Zjišťování objektivního stavu bude nutně vycházet ze subjektivních názorů.

• Hledisko podle průměrného úsudku průměrného občana

Tato koncepce zdánlivě odstraňuje problémy plynoucí z čistě objektivního pojmání přiměřenosti. Přesto lze mít i k tomuto přístupu výhrady.

Není totiž možné vytvořit typ průměrného člověka s průměrnými vlastnostmi a schopnostmi, na kterých posuzování přiměřenosti nutné obrany bude záviset. Proti útoku nejedná průměrný občan s průměrnými pozorovacími a rozumovými schopnostmi, ale zcela konkrétní člověk s konkrétními vlastnostmi. Posouzení situace bude totiž záležet na jeho vlastnostech a schopnostech, zejména jak přesně rozpozná, co útočník hodlá způsobit, jak zhodnotí své možnosti, účinnost

²⁵⁾ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, UK, Praha 1988, s. 36.

²⁶⁾ Novák, J. a kol.: Sebeobrana a zákon, Klavis, Praha 1991, s. 58, 59.

²⁷⁾ Holmes: „Objektivní úvaha nemůže být požadována v přítomnosti zdviženého nože.“

dostupných prostředků apod.²⁸⁾ Takového občana, pokud. např. jednal v nutné obraně způsobem nepřiměřeným průměrnému úsudku, budeme vlastně stíhat nejen za překročení mezí nutné obrany, ale i za to, že není průměrným občanem, že má průměrné vlastnosti a schopnosti.

• Subjektivní hledisko

Další hledisko považuje obranu za zjevně nepřiměřenou útoku, není-li podle poznatků a úsudků bránícího se, k jehož psychickému stavu vyvolanému útokem třeba přihlížet, k odvrácení útoku potřebná.²⁹⁾ Jako východisko se zde neklade ani zpravidla nedosažitelné objektivní hodnocení, ani těžko definovaný průměrný úsudek, ale zcela reálná a konkrétní představa a úsudek bránící se a jednajících osoby.

Tato koncepce bere ohled na skutečnost, že jednajících osoba se nalézají ve zvláštním psychickém stavu, vyvolaném útokem.³⁰⁾

Námitkou proti čistě objektivní koncepci pak je, že si lze zajisté snadno představit osoby, které v nutné obraně způsobily jinému nějakou újmu a při výpovědi budou uvádět své představy v takové formě, aby odpovídaly jejich jednání. Pokud by ovšem rozhodující pro posouzení byly pouze jimi uváděné „představy“, těžko by bylo možno dokazovat, že takové představy neměli. Záleželo by pouze na jejich tvrzení.

Další námitkou, je námitka, na kterou výslovně upozorňoval i A. Dolenský: „Původně jsem se domníval, že následky se posuzují podle představ bránící se osoby. Avšak

²⁸⁾ Kuchta, J.: Nutná obrana, Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 156.

²⁹⁾ viz judikát č. 15/1983 Sb. rozh. tr., ve kterém se konstatuje: „Přiměřenost nutné obrany třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu napadeného vyvolanému útokem, tj. podle toho, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel.“

³⁰⁾ Dolenský, A.: Poznámka k diskusnímu příspěvku dr. J. Lněničky o § 13 tr. zák. Bulletin advokacie 1994, č. 4, s. 14, 15.

to byl mj. znamenalo omlouvat její omyly. I kdyby se její pohled na situaci zakládal na nepozornosti, neodpovídala by za následky, pokud by obrana byla přiměřená jejím mylným představám“.³¹⁾

Je třeba podotknout, že existují i koncepce vyžadující splnění podmínek přiměřenosti podle **objektivního i subjektivního kritéria současně**. Tyto koncepce znamenají zpřísnění v rámci hodnocení přiměřenosti, neboť není-li totiž obrana objektivně přiměřená útoku, pak je bez ohledu na subjektivní prvek nepřiměřená a naopak. Tedy opět obrana je považována za nepřiměřenou, byť by si obránce sebedůvodněji představoval obranu jako přiměřenou, pokud současně objektivně přiměřená nebude, i když by obránce nebyl sto objektivně situaci zhodnotit. Pokud jednání v nutné obraně nebude přiměřené objektivně i subjektivně, bude nepřiměřené. Doplněním subjektivního kritéria ke kritériu objektivnímu výše uvedený problém nebyl odstraněn, neboť požadavek objektivního posouzení zde stále zůstává.

Závěrem je třeba říci, že naše současná teorie a praxe se spíše kloní k subjektivnímu hledisku a vyslovuje požadavek posuzování přiměřenosti nutné obrany podle úsudku jednající osoby, odůvodněného psychickým stavem, vyvolaným útokem. Podmínky obrany je třeba posuzovat podle toho, jak se jevíly zejména bránící se osobě. Přiměřenost nutné obrany je třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tedy jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel. **Subjektivní pojetí však nelze absolutizovat**, neboť by mohlo dojít k ospravedlnění závažných chyb obránce, jeho zcela chybného hodnocení situace, založeného například na trestuhodné nepozornosti. Nelze tedy zaujmout zcela

³¹⁾ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, UK, Praha 1988, s. 43.

subjektivní přístup, založený jen na představách bránící se osoby, vždy je třeba celou situaci hodnotit komplexně a v celém jejím vývoji v konkrétním čase a místě.

Stanovisko současné teorie a praxe bylo již mnohem dříve vyjádřeno mimo jiné v rozhodnutí z roku 1932 (rozhodnutí Zm IV 546/32 (Rt 4594)), které stanovilo, že k nutné obraně se vyžaduje, by to, co obránce podnikl proti neoprávněnému útoku, bylo objektivně potřebné k jeho odvrácení a aby mělo zřetel k životu a k osobní neporušenosti útočníka, nestačí jen subjektivní přesvědčení obžalovaného, že pokládal svoji obranu za potřebnou.

Otázkou subjektivního nazírání zmínilo rozhodnutí Kr I 44/22 (Rt 1068), které konstatuje, že ku překročení nutné obrany (§ 2 písm. g) tr. zák.) jest po stránce subjektivní zapotřebí, by pachatel v době činu jednal ve stavu normálního nazírání. Aby tudíž překročení mezí nutné obrany mohlo za vinu býti přičítáno, nestačí jen objektivně překročení hranic nutné obrany, nýbrž je dále ještě zapotřebí, by obžalovaný jednal ve stavu normálního nazírání, tak že jemu přes poděšení, strach neb uleknutí byl by možným bývalo, aby si uvědomil překročení nutných mezí.

V další části tohoto judikátu je shrnuto, že dle všech zjištění nejednal obžalovaný za normálního uvažování, nýbrž pod tlakem a pod vlivem hrozivé situace, která okamžitě jednání vyžadovala a ve které obžalovaný neměl vůbec kdy, způsob sebeobrany nějak uvážiti, tím méně nebezpečnost své obrany si uvědomiti. Obžalovaný tedy, nemající kdy k nějaké úvaze a vedený okamžitým pudem sebezáchovy, bez rozmyslu po P. bodl, by se ho jako nejbližšího protivníka zprostita nelze dospěti k tomu, že u obžalovaného jde o zaviněné zanedbání povinné pozornosti a náležité rozvahy.

Mnoho judikátů z doby účinnosti trestního zákona č. 117/1852 ř. z. přihlíží i k psychickému stavu obránce, tak jak je to uvedeno v zákonném ustanovení týkající se spravedlivé nutné obrany. Rozhodnutí **Kr I 44/22 (Rt 1068)** stanoví, že s výjimkou překročení nutné obrany zabezpečuje § 2 písm. g) tr. zák. pachateli beztrestnost jak pro případ, že podmínky spravedlivé nutné obrany tu jsou meze její však z důvodu posledního odstavce § 2 tr. zák. byly překročeny, tak pro případ, že podmínek spravedlivé nutné obrany zde objektivně nebylo, pachatel je však z uvedených důvodů mylně předpokládal. Ku překročení nutné obrany jest po stránce subjektivní zapotřebí, by pachatel v době činu jednal ve stavu normálního nazírání.

O překročení mezi nutné obrany se zmiňuje i rozhodnutí ze dne 24. října 1922, **rozhodnutí Kr II 538/21 (Rt 969)**, které stanovilo, že překročení mezi nutné obrany jest beztrestno i tehdy, měl-li pachatel z bázně, uleknutí nebo přestrašenosti omylem za to, že jsou splněny objektivní podmínky nutné obrany

Jak je třeba hodnotit přiměřenost nutné obrany stanovilo **rozhodnutí 1 To 4/83 Rt 15/83**, totiž, že je třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tj. podle toho, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel.

Skutkový děj zde popsáný byl takový, že obžalovaná bodla zezadu kuchyňským nožem svého manžela a způsobila mu hlubokou bodnou ránu zad pronikající do kanálu páteřního s neúplným přerušением míchy a s ochrnutím dolních končetin, protože poškozený jí a její sestře sprostě nadával, obě mlátil, držel přitom nůž v ruce a vyhrožoval oběma, že je zabije. Když byl rámusem probuzen jejich syn, který spal v dětské postýlce a začal plakat, poškozený přistoupil k postýlce, hrubě dítěti nadával a několikrát s ním bouchl (praštil) o slamník.

Obžalovaná v okamžiku, kdy poškozený se skláněl nad dítětem již bez nože, který pustil u gauče, nůž zvedla, přiskočila k postýlce a bodla ho do zad.

Ustanovení § 13 tr. zák. uvádí, že nejde o nutnou obranu, byla-li obrana "zřejmě" nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Přiměřenost obrany v konkrétním případě třeba hodnotit se zřetelem na všechny okolnosti případu. Krajský soud tehdy nesprávně řešil otázku nutné obrany zjednodušeně pouze z hlediska objektivního. Řešením otázky, jak se celá situace jevila a musela jevit z pohledu obžalované, která byla pod vlivem dlouhodobé stresové situace z konfliktního manželství a soužití s manželem alkoholikem a jeho násilnickou povahou, se nezabýval. Výsledky dokazování nasvědčují tomu, že obžalovaná subjektivně byla přesvědčena o tom, že v dané chvíli dítěti hrozí ze strany poškozeného nebezpečí smrti či jiného vážného ohrožení jeho zdraví. S ohledem na rozdílný fyzický fond obžalované a poškozeného vyznívající jednoznačně ve prospěch poškozeného, ve vědomí obžalované mohla "problesknout" úvaha o tom, že úspěch nutné obrany je odvislý od toho, zda se jí podaří poškozeného znemožnit, aby nemohl pokračovat v dalším násilnickém jednání.

Později, ale se stejnou argumentací shora uvedenou, se můžeme setkat v **rozhodnutí 11 To 27/90 (Rt 36/91)**: „Při hodnocení skutečností týkajících se trvání i nebezpečnosti útoku poškozeného vůči obviněné a jejím dětem z hlediska podmínek nutné obrany je třeba přihlížet i k psychickému stavu obviněné a k jejímu subjektivním názoru na trvání a nebezpečnost útoku.“

3.4. Putativní nutná obrana

Pojem putativní (domnělé) obrany se užívá ve dvojitě slova smyslu. V užším smyslu se tím míní případy, kdy útok není skutečný, ale existuje pouze v představě jednající osoby. V širším smyslu sem bývají řazeny i případy domnělého splnění podmínek dalších, které však reálně splněny nejsou.

Pokud se týká výše uvedené definice v užším slova smyslu a spojujeme-li trestní odpovědnost v případě mylného považování útoku domnělého za útok skutečný pouze s nedbalostí (lze-li ji v omylu spatřovat), je třeba trestní odpovědnost vázat též pouze na ty případy mylného hodnocení útoku, ze kterých lze dovodit, že takový omyl je nedbalostní.³²⁾ Co se týká putativní nutné obrany v širším slova smyslu, je rozhodující, pro posouzení zavinění, že obránce **poctivě předpokládal**, že způsobení určité újmy je nezbytné pro odražení útoku, ačkoliv ve skutečnosti stačilo způsobit újmu menší. Požadavek „poctivého předpokládání“ vylučuje úmysl i vědomou nedbalost. V této rovině lze poukázat na **rozhodnutí, Zm I 370/25 (Rt 219)**, které se zmiňuje o praetextu spravedlivé obrany, nebo-li tzv. putativní nutné obraně v tom směru, že pachatel má subjektivně omylem za to, že tu jsou ve skutečnosti podmínky nutné obrany, totiž útok nespravedlivý, přítomný, směřující proti životu, svobodě nebo jmění, proti němuž obrana je potřebnou, ač těchto podmínek skutečně tu není. Dle toho, co uvedeno, pojímá tedy pachatel při putativní nutné obraně mylně situaci tak, jako by proň odůvodňovala právo nutné obrany.

Soud musí tudíž při uvažování o putativní nutné obraně zabývat se otázkou, zda tu byl nesouhlas mezi představou a skutečností, musí uvažovat o tom, zda a jak mohl býti se

zřetelem na duševní rozpoložení pachatelovo tento nesouhlas přivoděn, a musí na základě těchto úvah nabyté přesvědčení náležitě odůvodniti. Nalézací soud vyloučil, že obžalovaný subjektivně mohl býti mylného mínění, že okolnosti jsou takové, by mohl jednati jako ve stavu nutné obrany, a odůvodnil to poukazem na okolnosti, které uvedl, vylučuje nutnou obranu. Se zřetelem na vytčený pojem putativní nutné obrany měl se nalézací soud při odůvodnění svého přesvědčení o tom, že obžalovaný nejednal v omylu, zabývati psychologickou stránkou činu, neboť omyl jest výsledkem dění duševního. Toho však soud neučinil, nýbrž poukázal jen, jak uvedeno, na objektivní momenty, neodůvodňující nutnou obranu, nezabýval se však představou, jakou si obžalovaný o momentech těch se zřetelem na své duševní rozpoložení učinil.

Na domnělou nutnou obranu poukazuje i **rozhodnutí Zm II 282/29 (Rt 3835)**, které stanoví, že subjektivní skutková podstata § 335 trestního zákona pro vykročení z mezí nutné obrany vyžaduje i vědomí pachatelovo neb aspoň možnost uvědomění si, že překročuje nutnou mez toho, co bylo potřebné, by odvrátil od sebe protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění.

Komplexněji se k putativní nutné obraně vyjádřilo **rozhodnutí 10 Tk 352/52 (Rt 12/54)**: „Naproti tomu tzv. putativní obrana, kdy se někdo domnívá omylem, že jedná v obraně, není jednáním zásadně beztrestným jako u nutné obrany podle § 8 tr. zák. Takové jednání, jež není vůbec nutnou obranou, nýbrž jednáním společensky nebezpečným, může proto být beztrestným jen pro skutkový omyl, to je pro nedostatek zavinění tak, jako každý jiný trestný čin.

³²⁾ Hendrych, L.: K současné právní úpravě nutné obrany v československém trestním právu, Kriminální sborník 1990, roč. 34, č. 12, s. 461.

Bude proto takové jednání beztrestným jen za těchto podmínkách:

a) Jestliže omyl pachatelův, pokud jde o útok jiného (domnělého útočníka) je nezaviněný. To znamená, že když omyl pachatelův byl zaviněn nedbalostí, to je pachatel se domníval, že jde o útok, avšak vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům mohl vědět, že se o žádný útok ve skutečnosti nejedná, dopouští se trestného činu nedbalostního (např. § 221 nebo 222 tr. zák.), pokud nebude nutno považovat jednání takové za trestný čin úmyslný pro úmyslné překročení mezí domněle nutné obrany.

b) Jestliže je jednání pachatele, to je jeho domnělá obrana přiměřené domnělému útoku. To znamená, že domnělá obrana, nebude-li trestným činem již pro zaviněný omyl týkající se domnělého útoku, bude beztrestná jen za podmínek, za kterých by bylo pachatelovo jednání při skutečném útoku jiného nutnou obranou ve smyslu § 8 tr. zák., to je nepřekročí-li její meze.

Překročí-li tedy pachatel meze nutné obrany (ovšem domnělé), bude jeho jednání beztrestné jen, nebude-li možno přičítat mu v tomto směru zavinění. Jinak beztrestným nebude, i kdyby byl omyl pachatelův, pokud jde o útok, nezaviněným.

Tzv. pomoci v nutné obraně rozumíme vystupování na ochranu zájmů třetích osob. **Pomoc v nutné obraně je vždy nepohybně jednáním v nutné obraně.**

V minulosti, za účinnosti trestního zákoníku č. 86/1950 Sb., byla tato pomoc chápána jako výraz myšlenky vzájemné pomoci, upevňující soudružské vztahy a socialistickou morálku. S tímto zdůvodněním se lze setkat například v **rozhodnutí 10 Tk 352/52 (Rt 12/54)**, které uvádí, že nutná obrana třetích osob v zájmu jiné osoby je podle našeho práva přípustná. Vyplývá to z morálního poměru člověka k člověku. Naše trestní právo vychovává občany k pocitu soudružnosti,

vzájemnosti a solidarity, což odpovídá zásadám socialistické morálky a socialistického soužití.

O pomoci v nutné obraně se v následujícím časovém období zmiňují další judikáty, které tuto pomoc připouštějí. Všechny uvedené judikáty jsou si svou obsahovou částí podobné, jako příklad uvádím rozhodnutí Tz 40/78(Rt 9/80 4): „O nutnou obranu ide aj vtedy, ak osoba činom inak trestným odvracia priamo hroziaci alebo trvajúci útok, ktorý je namierený proti telesnej integrite inej osoby“.

Lze příkladmo uvést i rozhodnutí 7 Tz 67/69(Rt 7/70), které uvádí, že jde o nutnou obranu, odvrací-li napadený činem jinak trestným útok na tělesnou integritu přímo mu hrozící proto, že se snažil odvrátit útok směřující proti tělesné integritě jiné osoby.

3.5. Nutná obrana a subsidiarita

U nutné obrany není podmínkou její subsidiarita. O tom, co se rozumí subsidiaritou se zmiňuje **rozhodnutí 4 TO 181/1957 (Rt 19/58)**, které stanoví, že právě subsidiarita ani proporcionalita není podmínkou u nutné obrany. Obranu proti útoku přímo hrozícímu nebo trvajícím nelze tudíž považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený se útoku nevyhnul útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolil mírnější možnou obranu než obranu, jež nevybočila ještě z mezí přiměřenosti.

I za účinnosti zákona č. 140/1961 Sb. vydaná judikatura vyjadřuje obdobné názory jako výše uvedený, který se týká subsidiarity z pohledu nutné obrany. **Rozhodnutí 5 Tz 189/2001** uvádí, že aniž by Nejvyšší soud předjímal, zda v posuzovaném případě byly skutečně splněny podmínky nutné obrany, obecně považuje za potřebné zdůraznit, že předpokladem jednání v nutné obraně podle § 13 tr. zák. není tzv. subsidiarita. Proto tomu, kdo se dovolává nutné obrany, nelze její přiznání odmítnout s poukazem na skutečnost, že se přímo hrozícím nebo trvajícím útoku jiné osoby nevyhnul útekem z místa konfliktu, přestože byl útek možný. Poukaz soudu prvního stupně na možnost obviněného odejít z bytu poškozeného nebo opustit i chodbu domu tedy sám o sobě nevyklučuje možnost nutné obrany.

Okolnost, že obránce přestal před útočníky utíkat, zůstal stát a začal se trvajícím útoku bránit, nevyklučuje možnost splnění všech podmínek nutné obrany (**R 8/1988**) – jednání v nutné obraně je totiž právem občana a je na něm, zda se rozhodne pro obranu nebo pro jiné východisko.

4. Právní důsledky překročení mezí nutné obraný

Jaké možnosti současná česká právní úprava poskytuje pro „zohlednění“ té skutečnosti, že čin byl spáchán při překročení mezí nutné obrany?

Je možno přihlédnout ke skutečnosti jako obecně **polehčující okolnosti podle § 33 písm. f) tr. zákona.** Aplikace obecně polehčující okolnosti je však pouze možnost. Soud není povinen ex lege k této skutečnosti přihlédnout. Kromě toho tato možnost použití obecně polehčující okolnosti má pouze vliv na individualizaci trestu v rámci dané trestní sazby. Ve svých důsledcích to znamená, že trest může být „přínejlepším“ uložen na úrovni speciálního minima.³³⁾ Při výkladu použití této obecně polehčující okolnosti v případech nesplnění podmínek nutné obrany upozorňuje Solnař na to, že se jeví řešení přijaté naším trestním zákonem jako příliš tvrdé.

Dále je zde možnost **mimořádného snížení trestu ve smyslu § 40 odst. 1 trestního zákona.**³⁴⁾ Třeba ovšem znovu upozornit na to, že mimořádné snížení trestu je pouze možností. Možnost mimořádného snížení trestu se týká pouze trestu odnětí svobody. Dále tyto mimořádné okolnosti a poměry musí být předmětem závěru, že trest v mezích zákonné sazby je nepřiměřeně přísný a zároveň, že účelu trestu lze dosáhnout i trestem kratším. Kromě toho i při mimořádném snížení trestu odnětí svobody v případech překročení mezí nutné obrany nelze trest snížit dále pod určitou hranici.

³³⁾ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, UK, Praha 1988, s. 71.

³⁴⁾ Toto ustanovení zní: „Má-li soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody tímto zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestu dosáhnout i trestem kratšího trvání, může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby tímto zákonem stanovené.“

Problematická je rovněž možnost upuštění od potrestání ve smyslu § 24 trestního zákona. Určité pochybnosti by mohl vyvolat požadavek „účinné snahy po nápravě“, zejména šlo-li o exces nedbalostní. Není jasné, v čem by ona účinná snaha po nápravě měla spočívat. Sporná je v tomto směru i nabídka záruky společenské organizace v těchto případech, neboť vesměs nepůjde o pachatele, kteří by výchovné působení potřebovali, takže by nabídnutá záruka správně neměla být soudem přijata. Zřejmě však možnost aplikace § 24 trestního zákona nelze v těchto případech jednoznačně vyloučit, zákonodárce však případy excesu při jeho formulování na zřeteli patrně neměl.

Naše právní úprava tedy umožňuje při hodnocení překročení mezí nutné obrany určité „záruky“ v podobě **ustanovení § 33 písm. f), § 40 a § 24 trestního zákona**. Tyto záruky jsou však pouhou možností, nikoliv nutným zákonným důsledkem spáchání činu při překročení mezí nutné obrany.

I přesto je třeba říci, že meze nutné obrany jsou u nás stanoveny tak široce, že jejich překročení většinou signalizuje závažné formy zavinění při excesu, nebo naopak značné omezení rozpoznávacích schopností jednajícího subjektu. V prvním případě tu není jasný důvod pro vyloučení trestní odpovědnosti, ve druhém případě se uplatní zpravidla ustanovení o nepřičetnosti vylučující trestnost.³⁵⁾

K zamyšlení (viz pohled de lege ferenda) je názor Dolenského, totiž, že naše trestní právo dosud připouští nutnou obranu v tak širokých mezích, že ustanovení o beztrestnosti nebo privilegované trestnosti některých případů excesu není naléhavě nutné.³⁶⁾

³⁵⁾ Kuchta, J.: Nutná obrana, Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 174.

³⁶⁾ Dolenský, A.: Překročení hranic nutné obrany, Všechno 1993, roč. 25, č. 3, s. 24, 25.

5. Nutná obrana v praxi

5.1. Útok nepřítelů osob a jeho posuzování

V souvislosti s nutnou obranou považují za vhodné zmínit se o některých sporných, právně dosti složitých problémech odvrácení útoku osob choromyslných či nepřítelů, popř. dětí.

Pokud jde o odvrácení útoků výše uvedených osob, je problém již v pojetí pojmu protiprávnosti útoku.

Objektivní pojetí protiprávního útoku má za následek přípustnost nutné obrany i proti útokům nepřítelů osob nebo nezletilců. Nutná obrana proti takovým útokům má však některé zvláštnosti, které jsou odůvodněny trestněprávními principy humanismu.³⁷⁾ Jestliže například obránce ví, že útočníkem je osoba duševně chorá, má se pokusit útoku vyhnout, přivolat pomoc apod. Není-li to možné, je oprávněn k nutné obraně jako za běžných podmínek, ale má se snažit způsobit útočníkovi co nejmenší škodu.

K tomuto názoru se hlásí i náš Komentář trestního zákona a většina zahraniční nauky a praxe. Tento názor připouští proti útoku dítěte a nepřítelů osob nutnou obranu, tedy použití takových způsobů, které útok spolehlivě odvrátí. Takovému útočníkovi může být způsobena i větší škoda, než z jeho útoku hrozila. Stoupenci tohoto názoru však dodávají něco, co se jinak u nutné obrany nevyžaduje: lze se bránit, jen nebylo-li jiné možnosti, např. nebylo-li možné utéci, přivolat policii, apod. Tímto dodatkem se meze nutné obrany zužují a trestnost se tedy rozšiřuje.

³⁷⁾ Hendrych, L.: K současné právní úpravě nutné obrany v československém trestním právu, Kriminologický sborník 1990, roč. 34, č. 12, s. 461.

Ke druhému názoru se hlásí naše teorie trestního práva. Ač jsou názory zcela protichůdné, praktický výsledek, k němuž oba názory docházejí, je skoro stejný.

Podle české teorie trestního práva je řešení této otázky spatřováno v posuzování těchto případů podle zásad o krajní nouzi, avšak za zmírnění jejich podmínek, pokud jde o proporcionalitu, v tom smyslu, že lze beztrestně odvracet i hrozící škodu způsobením škody téže závažnosti, jako byla ta, která hrozila. Vždyť útok dvou takových třináctiletých mladíků již může být velmi nebezpečný. Kdo tu má nést škodu? Nebude-li obrana dost důrazná, ponese škodu ten, kdo byl napaden. A tak naše nauka dodává, že se v tomto směru použije analogicky zásad nutné obrany. Tím se beztrestnost z důvodu krajní nouze rozšiřuje, jinak řečeno, zužuje se trestnost.³⁸⁾

Dolenský se pak přiklání i k možnosti způsobení větší škody, než jaká hrozila. Ve spojení s krajní nouzí vede tento výklad ke zúžení trestní odpovědnosti, což je přípustné a z hlediska právní jistoty obránce jej lze považovat za nejprůměrnější pro praxi.³⁹⁾

Poukázal jsem na dva hlavní aspekty výkladu posuzování útoku nepřítelných osob a dětí. Jak již jsem naznačil, dopad obou dvou aspektů na danou problematiku je opravdu prakticky stejný. I proti útoku uvedených osob se lze účinně bránit. Lze způsobit větší škodu, než která hrozila, ale jen když nebylo možno se tomuto útoku (který vlastně není útokem, nýbrž „nebezpečím“), vyhnout jinak. Názor naší teorie je pak podle mého názoru právnicky čistší, neboť nerozšiřuje to, co je trestné podle zákona, nýbrž naopak trestní odpovědnost zužuje.

³⁸⁾ Helebrant, M. a kol.: Zbraně a sebeobrana, Goldstein & Goldstein, Praha 1997, s. 226.

³⁹⁾ Hendrych, L.: K současné právní úpravě nutné obrany v československém trestním právu, Kriminologický sborník 1990, roč. 34, č. 12, s. 461.

5.2. Instalace technických obranných prostředků

K technickým obranným prostředkům lze řadit různé obranné mechanismy, sloužící buď k defenzivní obraně (pasti, mříže, ostnatý drát apod.), nebo sloužící k odvrácení útoku způsobením škody útočnickovi (např. samostřily, výbušné nástrahy, hlídací psy). Zatímco při užití zařízení defenzivní obrany nevzniká útočnickovi škoda, názory na přípustnost obrany pomocí prostředků druhé skupiny jsou velmi rozdílné, od naprostého odmítnutí ve francouzském trestním právu až k jejich přípustnosti právní naukou německy mluvících zemí.

Jeden ze současných nejvýznamnějších představitelů nauky německého práva **H. H. Jeschek** k této problematice uvádí, že požadavek současnosti útoku nevyklučuje obranu pomocí ostrých psů, samostřílů, pastí, jedovatých nástrah apod., protože obrana má účinkovat teprve v okamžiku probíhajícího útoku. Avšak s tím spojené rizika jdou k tíži toho, kdo se tímto způsobem brání.⁴⁰⁾

Podle naší právní nauky nelze obecně vyloučit instalaci automatických obranných zařízení. Pouhá instalace tohoto zařízení nemusí být trestná. Trestné je však nelegální držení prostředků, k jejichž nošení a používání je třeba zvláštního povolení (např. zbrojního průkazu).

Pokud automatické obranné zařízení reaguje na protiprávní jednání pachatele v mezích dovolené nutné obrany, nevznikne trestní odpovědnost u toho, kdo zařízení instaloval. Osobě, která takové obranné zařízení použila, nelze přičítat následek, způsobený reakcí tohoto zařízení.⁴¹⁾

⁴⁰⁾ Dolenský, A., Novotný, F.: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Security magazin 1995, roč. 4, č. 3, s. 29.

⁴¹⁾ Kubeš, M.: Trestní odpovědnost při instalaci technických obranných prostředků, nebo při využití zvířat ke střežení objektů. Kriminalistický sborník., 38, 1994, č. 10, s. 438, 439.

Nebyla-li reakce automatického obranného zařízení v mezích nutné obrany, bude strůjce zařízení odpovídat podle obecných zásad za ublížení na zdraví nebo za usmrcení a to zpravidla z nedbalosti. Lze si ovšem představit situace, kdy reakce automatického obranného zařízení bude vždy „zcela zjevně nepřiměřená“, např. v opuštěné stavební buňce, kde není nic cenného. Pak by strůjce byl trestně odpovědný za úmyslný trestní čin proti zdraví či dokonce vraždu.⁴²⁾

Proti užití výše uvedených mechanismů se namítá, že jejich instalování není v souladu s podmínkami nutné obrany, protože ta je přípustná až tehdy, kdy útok přímo hrozí, kdežto automatické zařízení je nastraženo dávno předem. Argumentem proti je to, že zařízení působí až v době, kdy útok probíhá. Časová podmínka nutné obrany je tak splněna.

Je faktem, že obranné mechanismy způsobují určité abstraktní ohrožení i nezúčastněným osobám, to však nemůže být pro otázku přípustnosti nutné obrany rozhodné.⁴³⁾

Hlavním problémem automatických obranných zařízení je to, že musí působit v mezích nutné obrany, což je mnohdy technicky obtížné, neboť taková zařízení nelze zpravidla regulovat tak, aby nezpůsobila škodu neodpovídající charakteru a intenzitě útoku. Nedostatek regulace však není důvodem pro naprostý zákaz těchto zařízení.⁴⁴⁾

Závěrem lze doporučit, že je lepší používat pouze nástrah, které útočníka zneškodní, ale neusmrtí nebo nezraní, jako jsou elektroparalyzéry, padací klece apod. Tím se lze vyhnout komplikacím, které jsou spojeny s posouzením přiměřenosti nutné obrany v rámci činnosti orgánů činných v trestním řízení.

⁴²⁾ Dolenský, A., Novotný, F.: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Security magazin 1995, roč. 4, č. 3, s. 29.

⁴³⁾ Kuchta, J.: Nutná obrana, Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 128.

⁴⁴⁾ Novotný, F., Dolenský, A.: Ještě k otázce přípustnosti automatických zařízení, Security magazin 1995, roč. 4, č. 4, s. 36, 37.

6. Pohled de lege ferenda

Uvedený pohled lze rozdělit do dvou rovin. První z nich je rovina kriminologická, druhá je pak rovina legislativních prací na trestním zákoníku.

Co se týká roviny kriminologické, je zapotřebí zdůraznit, že aplikace ustanovení o nutné obraně není statisticky vykazována. Proto by podle mého názoru bylo žádoucí, aby se do budoucna statisticky vykazovala, což by mohlo přispět k posílení výchovné funkce trestního práva a k informovanosti občanů.

V rovině legislativních prací nelze nezmínit připravovanou rekodifikaci trestního zákoníku, která by měla nabýt účinnosti 1. 1. 2007. Vládní návrh tohoto zákoníku v hlavě III. upravil okolnosti vylučující protiprávnost, § 29 pak upravil institut nutné obrany.⁴⁵⁾ První odstavec tohoto ustanovení zůstal, v porovnání se v současné době účinnou úpravou, beze změn. Druhý odstavec doznal změny a třetí odstavec byl doplněn: **(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo osobě obránce. (3) Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.**

Uvedený návrh zpřesnil definici nutné obrany, kdy jak vyplývá z důvodové zprávy, chtěl více akcentovat situaci

⁴⁵⁾ Parlament ČR, Poslanecká sněmovna. Sněmovní tisk 744: vládní návrh zákona na vydání trestního zákoníku. Praha, 2004. Dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/text/text.sqw?C=804&T=K2002PSP4T&q=v1%e1dn%ed%20n%e1vrh%20trestn%edho%20z%e1kon%edku&lem=1&j=1&d1=1&X=t>

obránce (překvapivost či brutalitu útoku, strach, zmatek či leknutí obránce) ve vztahu k jednání útočníka, při pozitivním řešení problematiky omylu.

Osobně si myslím, že výše uvedené formulace jsou zdařilé. Stejně tak považuji za vhodné, že nebylo vyhověno přeformulování nutné obrany tak, aby základem byla nutnost či potřebnost obrany k odvrácení útoku vedle pojmu zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku.

Lze snad jenom doplnit, že by bylo podle mne žádoucí formulovat ve zvláštní části privilegované skutkové podstaty, spočívající ve způsobení trestně relevantního následku při excesu. Privilegování může v konečném důsledku přispět ke zvýšení iniciativy a rozhodnosti občanů.

V závěru pohledu de lege ferenda je nutné zmínit, že v době psaní této diplomové práce byl Poslaneckou sněmovnou ČR schválen trestní zákoník, který výše uvedený vládní návrh zcela neakceptoval a institut nutné obrany zakomponoval v původní podobě.⁴⁶⁾ Senát ČR takto schválený zákon zamítl a vrátil Poslanecké sněmovně ČR.

I přes naznačený legislativní postup si myslím, že zejména aplikační praxe by měla vycházet při svých úvahách ze shora uvedených možných řešení, totiž podle úsudku konkrétní jednající osoby o rozhodných skutečnostech, pokud je odůvodněn jejím psychickým stavem, osobní vlastnostmi, schopnostmi a vnějšími okolnostmi případu.

⁴⁶⁾ Parlament ČR, Poslanecká sněmovna. Trestní zákoník. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text.sqw?C=311&T=K2002PSP4P&q=trestn%ed%20z%e1kon%edk&lem=1&j=1&d1=1>

Z á v ě r

Nutná obrana jakožto institut trestního práva je nepochybně institutem, který si zaslouží velkou pozornost. Jedná se o „otázku“, která se může kdykoliv stát aktuální pro každého občana a ten by na ni měl znát „odpověď“. Odpověď, která mu může zachránit to nejdražší, co má - život!

Proto doufám, že tato práce přispěje svým dílem k formování výše uvedené odpovědi u všech, kteří si ji přečtou. Onen dílčí základ spočívá v tom, že jsem se snažil popsat a vysvětlit nutnou obranu v několika rovinách, počínaje obecným výkladem a konče nutnou obranou v praktickém pohledu orgánů aplikujících tento institut. Sporné otázky nutné obrany v judikatuře jsou a byly v menší míře zapříčiněny zákonnými zněnímí daného ustanovení této okolnosti vylučující protiprávnost v jednotlivých historických úpravách. **Ve větší míře se ale tato spornost projevila v objasňování a hodnocení okolností významných z hlediska nutné obrany a při posuzování podmínek nutné obrany ze stran orgánů činných v trestním řízení.**

Myslím si, že toto stručné shrnutí obsahu se jeví na tomto místě jako dostačující, jelikož již při psaní jednotlivých kapitol jsem se snažil vyjádřit své stanoviska a názory.

Za větší zmínku stojí snad přílohy, které jsem koncipoval vědom si toho, že je třeba se zaměřit nejen na rozpracování teoretických, ale i praktických aspektů institutu nutné obrany. Z tohoto důvodu jsem začlenil do příloh pohled orgánů činných v trestním řízení při aplikaci ustanovení o nutné obraně, neboť znalost tohoto ustanovení nejen u občanů, ale i u státních orgánů, jimž je svěřena rozhodovací pravomoc, je v tomto

směru nepochybně žádoucí. Dále je poté uveden modelový příklad aplikace nutné obrany s teoretickým rozbohem.

Je třeba podotknout, že v příloze je také připojena sumarizace aplikační praxe státních zastupitelství týkající se institutu nutné obrany v období let 1991 – 1995. Je škoda, že jak mi sdělil JUDr. Bohuslav Vachta z Vrchního státního zastupitelství v Praze, stejná analýza za následující roky již nebyla provedena.

Závěrem bych si přál, aby chování v naší společnosti bylo bezproblémové, bezkonfliktní, plné porozumění a tolerance. V takovém životě by institut nutné obrany ustupoval do pozadí, jelikož by nebyl využíván, upadl by do úplného zapomnění. Samozřejmě, že se jedná pouze o přání, jelikož takového stavu nelze v reálném životě dosáhnout.

V reálném životě nelze na institut nutné obrany zapomenout! Je jej třeba zdokonalovat a vytvářet vhodné společenské klima, ve kterém riziko plynoucí z jednání v nutné obraně nese útočník a nikoliv obránce. Vždyť již před několika sty lety bylo praveno, že bude-li zloděj přistižen, dobývá se do domu, nebo podkopává, a dostav ránu zemře, nebude ten, kdo ho udeřil, vinen krví ...

Použité informační zdroje

- DOLENSKÝ, A. - NOVOTNÝ, F.:** Ještě k otázce přípustnosti automatických zařízení. Security magazín, 2, 1995, č. 4, s. 36 - 37.
- DOLENSKÝ, A.:** Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 19 - 26.
- DOLENSKÝ, A. - NOVOTNÝ, F.:** Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Security magazín, 2, 1995, č. 3, s. 29.
- DOLENSKÝ, A.:** Poznámka k diskusnímu příspěvku dr. J. Lněničky o § 13 tr. zák. Bulletin advokacie, 1994, č. 4, s. 14 - 15.
- DOLENSKÝ, A.:** Překročení hranic nutné obrany. Všehrd, 25, 1993, č. 3, s. 22 - 25.
- DOLENSKÝ, A.:** Přiměřenost nutné obrany. Sborník prací z trestního práva k 70. narozeninám prof. dr. V. Solnaře, Praha, Univerzita Karlova 1969.
- DUFEK, M.:** Základy soudní psychiatrie pro studující práv, Praha, Univerzita Karlova 1974.
- ŘURANA, V.:** Problematika nutnej obrany, jej význam a právne zakotvenie v našom trestnom zákonodárstve, návrhy de lege ferenda. Justičná revue, 47, 1995, č. 3 - 4, s. 1 - 8.
- FREML, R. - ZELENKA, P.:** K výkladu ustanovení § 13 tr. zák. Právní praxe, 42, 1994, č. 6, s. 337 - 343.
- GRYGÁREK, L.:** Analýza praxe státního zastupitelství a ostatních orgánů činných v trestním řízení při aplikaci ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Praha 1995.
- HENDRYCH, L.:** K současné právní úpravě nutné obrany v československém trestním právu. Kriminalistický sborník, 34, 1990, č. 12, s. 459 - 468.
- INTERNET**
- JELÍNEK, J., A KOL.:** Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou. 9. vydání. Praha, Linde 2005.
- KNAPP, V.:** Teorie práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1995.
- KRÁLÍK, M.:** Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu. Právní rozhledy, 8, 2000, č. 1, s. 5 - 12.
- KUBEŠ, M.:** Trestní odpovědnost při instalaci technických obranných prostředků, nebo při využití zvířat ke střežení objektů. Kriminalistický sborník, 38, 1994, č.10, s. 438 - 439.
- KUČEROVÁ, S.:** Přiměřená obrana? Policista, 2000, č. 6, s. 10 - 11.
- KUCHTA, J.:** Nutná obrana. 1. vydání. Brno, Masarykova univerzita 1999.
- LATA, J.:** Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 4, 1999, č. 2, s. 20 - 23.

- LNĚNIČKA, J.:** Ad "Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)".
Bulletin advokacie, 1994, č. 4, s. 13 - 15.
- LNĚNIČKA, J.:** Nutná obrana ve Švédsku a u nás. Právní praxe, 1994,
č. 1, s. 54 - 56.
- NÁCHODSKÝ, Z.:** Taktika policejní akce. 1. vydání. Praha,
Armex 1993.
- NOVÁK, J. A KOL.:** Sebeobrana a zákon. 2. vydání. Praha,
Klavis 1991.
- NOVOTNÝ, F.:** Krajní nouze. Security magazín, 2, 1995, č. 4,
s. 36 - 37.
- NOVOTNÝ, F.:** Nutná obrana. Security magazín, 2, 1995, č. 1,
s. 56 - 57.
- NOVOTNÝ, F. A KOL.:** Trestní kodexy. 2. vydání. Praha, Eurounion,
2002.
- NOVOTNÝ, F.:** Útok, jedna z podmínek nutné obrany. Security
magazín, 2, 1995, č. 5, s. 40 - 41.
- NOVOTNÝ, F. A KOL.:** Zbraně a sebeobrana. 1. vydání. Praha,
Goldstein & Goldstein 1997.
- NOVOTNÝ, O. A KOL.:** Trestní právo hmotné (obecná část). 3.
vydání. Praha, Codex 1997.
- PÍSAŘÍK, J.:** Zadržení pachatele při činu a nutná obrana.
Kriminalistický sborník, 41, 1997, č. 6, s. 212 - 214.
- SOLNAŘ, V, CÍSAŘOVÁ, D. A KOL.:** Základy trestní odpovědnosti,
podstatně přepracované a doplněné vydání. 1. vydání. Praha,
Orac s. r. o. 2003.
- SYSTÉM ASPI PROVOZOVANÝ V POČÍTAČOVÉ SÍTI PRÁVNICKÉ
FAKULTY UNIVERZITY KARLOVY.**
- ŠÁMAL, P.:** K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o
nutné obraně. Právní praxe, 1994, č. 2, s. 80 - 83.
- ŠÁMAL, P. A KOL.:** Trestní zákon. Komentář. 6. vydání. Praha,
C. H. Beck 2004.
- URBAN, M. A KOL.:** Jak se bránit zločinu. 1. vydání. Praha,
SPN 1994.
- VOKOUN, R.:** Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze.
Praha, AUC 1989.

PŘÍLOHY

Analýza praxe státního zastupitelství a ostatních orgánů činných v trestním řízení při aplikaci ustanovení § 13 trestního zákona o nutné obraně

Vrchní státní zastupitelství v Praze provedlo sumarizaci a vyhodnocení výsledků rozborů krajských státních zastupitelství a Městského státního zastupitelství v Praze, z hlediska aplikace institutu nutné obrany v letech 1991 - 1995.

I přesto, že aplikace ustanovení o nutné obraně v trestním řízení není statisticky vykazována, bylo zjištěno, že v obvodu všech krajských státních zastupitelství v ČR a Městského státního zastupitelství v Praze bylo posouzeno celkem 63 trestních věcí, ve kterých bylo rozhodnuto za použití § 13 tr. zák. Z toho bylo ve 40 případech vydáno rozhodnutí již před zahájením trestního stíhání nebo v přípravném řízení trestním podle § 159 odst. 1 tr. ř., resp. § 172 odst. 1 písm. b) tr. ř. Ve 13 případech rozhodl o zproštění obžaloby okresní či krajský soud podle § 226 písm. b) tr. ř., případně učinil rozhodnutí po předběžném projednání obžaloby.

Z hlediska původní právní kvalifikace skutků jde především o trestné činy vraždy podle § 219 tr. zák. a ublížení na zdraví podle § 221 nebo § 222 tr. zák. Ze skutkového hlediska jsou čtenější případy napadení osob při střežení objektů, obrany proti osobám, které vnikly neoprávněně do bytu a obrany ženy proti agresivním partnerům.

V souvislosti s výše uvedeným bych se chtěl zaměřit na stručný rozbor jednotlivých případů. Je mi jasné, že každý případ je zcela individuální, vyžadující si důkladný rozbor, ale i přesto si myslím, že uvedení podstaty jednotlivých případů přispěje k celkové orientaci z hlediska praktické aplikace institutu nutné obrany.

1. Pokud jde o útoky na ženy, nejčastěji ze strany manžela nebo druha, berou orgány činné v trestním řízení v úvahu především předchozí vztahy mezi partnery, agresivní sklony partnera a z toho plynoucí pocit ohrožení ženy. Zpravidla se předpokládá, že napadená použije, vzhledem k těmto okolnostem i fyzické převaze útočníka - muže, razantnější způsob obrany, který by za normální situace mohl být považován za obranu nepřiměřenou útoku:

Rozsudkem Krajského soudu v Ostravě byla zproštěna obžaloby B. G., stíhaná pro trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1 tr. zák. Obviněná byla dne 20. 11. 1992 ohrožována opilým manželem, který jí vyhrožoval, chytil ji za krk a postupoval proti ní ve zjevném úmyslu pokračovat v násilí. Obviněná jej po bezvýsledném varování opakovaně bodla do hrudníku a usmrtila. Při hodnocení bylo přihlédnuto zejména ke skutečnosti, že obviněná byla těhotná a obávala se o život nenarozeného dítěte. Významnou skutečností zde byla i zkušenost s předchozím agresivním chováním manžela.

Dalším případem, kdy byla před způsobem obrany upřednostněna momentální osobní situace a strach napadeného je trestní věc obžalovaného H. K., jehož trestní stíhání pro pokus trestného činu ublížení na zdraví podle § 8 odst. 1, § 222 odst. 1 tr. zák. bylo ukončeno zprošťujícím rozsudkem Okresního soudu v Písku. Obžalovaný dne 3. 11. 1993 v restauraci udeřil sklenicí do obličeje a zranil jednoho z hostů, jenž na něho pouze napřahoval rukou. I když by obrana patrně jinak nebyla přiměřená nezávažnému útoku, pro rozhodnutí byla nakonec určující skutečnost, že obžalovaný právě v okamžiku útoku držel na ruce malé dítě, které především bránil.

2. Při napadení osob zajišťujících ochranu veřejného pořádku, střežených objektů a pořadatelskou službu je přihlíženo ke specifické činnosti napadených, k tomu,

že nebrání jen svoji osobu, ale i majetek či jiný chráněný zájem:

Usnesením vyšetřovatele OÚV Havlíčkův Brod bylo zastaveno trestní stíhání obviněného P. K. pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1 tr. zák., protože v polovině roku 1994 jako člen bezpečnostní agentury při výkonu strážní služby v zemědělském podniku použil pistole proti zloději, který vnikl do objektu a obviněného se snažil napadnout kopy karate a kamenem. Útočník utrpěl těžké střelné poranění.

3. Obdobnými úvahami jsou orgány činné v trestním řízení vedeny i při neoprávněném vniknutí pachatelů do bytu, kdy se na straně majitelů nebo nájemníků přihlíží ke stresu, strachu a dále ke skutečnosti, že jde o útok na ústavně chráněnou nedotknutelnost obydlí:

Okresní soud v Sokolově zprostil obžaloby V. Š. pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr. zák., jehož se měl dopustit dne 27. 9. 1991 tím, že vystřelil brokovnicí proti pachateli vloupání do svého rodinného domku a lehce jej zranil. Soud vzal za prokázané, že pachatel vloupání se přímo nedopustil násilí proti obviněnému. Obviněný použil zbraň a vystřelil přes skleněnou výplň dveří až v okamžiku, kdy se poškozený pokoušel vniknout uzamčenými dveřmi do místnosti, kde se obviněný schoval a ten měl obavu, že další násilné jednání pachatele bude směřovat proti němu. Bylo přihlédnuto i k tomu, že obviněný je starý, nemocný člověk, žijící v domě opuštěně a při osobním kontaktu s pachatelem by naděje na úspěšnou obranu byla již minimální.

4. Správně je zohledňována skutečnost, že nebezpečnost útoku je vždy zvyšována větším počtem útočníků. Tato skutečnost, event. společně s dalšími (např. noční dobou činu, místem přepadení), opravňuje napadeného k intenzivnější

obraně, která by pouze při izolovaném srovnání charakteru útoku a protiútoky neobstála:

Rozsudkem Okresního soudu v Blansku byl obžalovaný B. Š. zproštěn obžaloby pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1, odst. 4 tr. zák. Obžalovaný byl dne 10. 12. 1993 na opuštěném a špatně osvětleném místě před půlnocí napaden dvěma útočníky. V obraně použil nože, se kterým zasáhl jednoho z útočníků do levé části hrudníku a usmrtil ho. Druhého lehce zranil na noze. Přestože útočníci nebyli ozbrojeni, byla posouzena obrana nožem jako adekvátní době, místu činu, početné převaze útočníků i jejich fyzickým dispozicím.

5. V souladu se zněním § 13 tr. zák. jsou posuzovány i případy, kdy útok nesměřuje přímo proti osobě jednající v nutné obraně, ale kdy tato vystupuje na obranu osoby napadené nebo kdy podnětem je ochrana cizího majetku:

Rozsudkem Okresního soudu v Uherském Hradišti byl E. M. zproštěn obžaloby pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1, odst. 3 tr. zák. Obviněný byl dne 13. 4. 1993 přítomen v bytě své známé v době, kdy ženu v opilosti napadl bývalý manžel, který uchopil nůž a vyhrožoval, že zabije ji i děti. Protože chování poškozeného a jeho stav vzbuzovaly důvodnou obavu, že se násilí skutečně dopustí, obviněný ho několikrát udeřil pěstí do obličeje a způsobil mu zlomeninu spodní čelisti.

Vyšetřovatel OÚV Praha 4 odložil věc S. S. který dne 19. 9. 1993 fyzicky napadl a středně těžce zranil pachatele, jenž se pokusil znásilnit jeho známou. Z místa činu hodlal pachatel ujet i s poškozenou ženou před policií. S. S. mu použitím uvedeného násilí v útěku zabránil. V daném případě tedy trval útok proti poškozené a jmenovaný vystoupil na její obranu.

6. Zvláštním případem je obrana proti domnělému útoku, která se posuzuje jako skutkový omyl, pachateli se nepřičítá úmyslný trestný čin a jeho jednání se vyhodnocuje z hlediska možného spáchání trestného činu nedbalostního:

Okresní státní zastupitelství v Liberci zastavilo trestní stíhání obviněného V. J. pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák. Obviněný, který se obával o svoji bezpečnost, vlastnil na obranu revolver. Dne 28. 2. 1993 chtěl jeho známý obviněného vystrašit, večer zazvonil u jeho bytu, schoval se a když obviněný vyšel na setmělou chodbu, předstíral přepadení. Obviněný se lekl, vystřelil z revolveru a poškozenému způsobil průstřel břicha. Vzhledem k okolnostem případu, kdy se obviněný právem mohl domnívat, že se jedná o skutečné přepadení, nebyl skutek kvalifikován ani jako trestný čin spáchaný z nedbalosti.

7. Konfrontace povahy útoku a obrany je rozhodující v případech, kdy jsou konstatovány jinak „rovné podmínky“ na straně obou aktérů. Ve většině případů je akceptována aktivní obrana a není vyžadována jen pasivní reakce na útok:

Obviněný T. K. v srpnu r. 1991 ve svém rodinném domku po předchozí hádce udeřil ostrou hranou sekery do temene hlavy poškozeného a takto ho usmrtil. Velmi složitá důkazní situace byla vyhodnocena tak, že iniciátorem konfliktu byl poškozený, který na obviněného vzal sekeru, byl jím však odzbrojen. V útoku pokračoval kladivem, kterým se rozpřáhl proti obviněnému a ten reagoval úderem sekerou. Toto jednání obviněného se smrtelným následkem bylo podřazeno pod nutnou obranu, i když sám obviněný nebyl zraněn a před tím odzbrojil poškozeného bez použití násilí (zproštěn obžaloby rozsudkem Krajského soudu v Ostravě).

8. V rámci analýzy bylo rovněž provedeno vyhodnocení vzorku trestních věcí vedených u Vrchního státního zastupitelství v r. 1994, ve kterých byla zvažována aplikace § 13 tr. zák., ale v konečné podobě nebyly pro jeho použití shledány zákonné důvody. Ve dvou případech nebyla přijata obhajoba obžalovaného a skutek nebyl vůbec v konečné instanci posouzen jako obrana proti útoku poškozeného.

V dalších 10 případech byla konstatována oprávněnost obrany v počáteční fázi incidentu, ale v době činu útok netrval ani přímo nehrozil (extenzivní exces). Orgány činné v trestním řízení přitom nevycházejí mechanicky ze skutečnosti, že útok byl dočasně ukončen nebo přerušen, ale i z toho, zda z dalšího chování útočníka bylo možno usuzovat na pokračování v násilném jednání, které by opravňovalo k obraně:

Rozsudkem Krajského soudu v Praze byl odsouzen obžalovaný J. H. pro trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1 tr. zák. Činu se dopustil dne 22. 6. 1993 tím, že v bytě známého po předchozí rozepři a pod vlivem alkoholu 3x bodl nožem zezadu do bederní krajiny poškozeného, který na následky zranění zemřel. Tomuto činu předcházel útok poškozeného, který před tělem obžalovaného nejprve mával sekerou a když ho obžalovaný odzbrojil, oháněl se loveckým nožem. Ten mu obžalovaný vytrhl, povalil jej již neozbrojeného na zem a velkou silou ho 3x bodl. V daném případě byl útok poškozeného ukončen přičiněním obžalovaného a nebylo reálně možno usuzovat, že šlo jen o další přerušování útoku. Poškozený ležel odzbrojený na břiše a ze strany obžalovaného šlo o zjevně odvetný útok v afektu, stojící mimo hranice vynucené obrany.

Rozsudkem Krajského soudu v Brně byla odsouzena pro trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1 tr. zák. obžalovaná V. Z. Obžalovaná byla dne 19. 7. 1993 na zahradě svého domku fyzicky napadena svým druhem, na což reagovala tak, že poškozeného 1x bodla kuchyňským nožem do levé poloviny hrudníku. Druh na následky poranění srdečního svalu na místě zemřel. Násilné jednání poškozeného spočívalo v tom, že obžalovaná dal facku, až upadla na zem a to za stálého nadávání a urážek. Obžalovaná v návalu zlosti vstala, uchopila nůž a čelně proti ní stojícího druha bodla. Poškozený se dopustil jednorázového útoku, ve kterém neměl v úmyslu pokračovat.

U obžalované došlo v důsledku uvedeného útoku k ventilaci zášti nashromážděné v celé době konfliktního soužití s druhem.

9. Zásadně jsou jednotlivé skutky posuzovány i z hlediska, zda v případě přímo hrozícího nebo trvajícího útoku, je útok veden proti zájmu, který chrání trestní zákon. Nemůže se tedy jednat o jakýkoliv útok:

Rozsudkem Krajského soudu v Brně byl odsouzen obžalovaný L. K. pro trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1 tr. zák., protože dne 24. 1. 1993 ve svém rodinném domku, po předchozí rozepři bodl 1x nožem do levé poloviny hrudníku poškozeného, přičemž zasáhl srdeční sval a poškozený na místě zemřel. Obžalovaný se hájil tím, že poškozený do něho strčil, on z toho dovodil další možný útok proti své osobě a proto se bránil nožem. Soud připustil fyzický kontakt mezi oběma účastníky konfliktu v podobě trvajícího útoku vůči obžalovanému v době činu. Obžalovaný však reagoval zcela neadekvátně. Pokračování v útoku bylo opřeno jen o subjektivní pocit obžalovaného a nebylo podepřeno skutečným jednáním poškozeného. Samotné strčení zjevně není útokem, který by bez dalšího bylo možno posoudit jako útok na zájem chráněný trestním zákonem ve smyslu § 13 tr. zák.

10. Ve zbývajících případech byl zjištěn přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, ale obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku (intenzivní exces). Přiměřenost obrany je posuzována z hlediska intenzity obou akcí, ale i podle dalších rozhodných skutečností:

Krajský soud v Praze odsoudil pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, odst. 3 tr. zák. obžalovaného J. M., který se dne 19. 9. 1993 v podnapilém stavu dostal do slovní rozepře se svým bratrem v bytě jejich matky. Spor přerostl ve vzájemné napadení, kdy byl obžalovaný bratrem opakovaně udeřen do obličeje

a poškozený uchopil i židli, kterou však proti obžalovanému nepoužil. Obžalovaný reagoval tím, že ze zásuvky stolu vytáhl kuchyňský nůž a bratra bodl do pravé strany hrudníku. Poškozený zemřel při převozu do nemocnice. Obrana byla posouzena jako zcela zjevně nepřiměřená.

Rozsudkem Krajského soudu v Ostravě byl obžalovaný R. S. uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1 tr. zák., neboť dne 24. 7. 1993 poté, co poškozený v nočních hodinách neoprávněně vnikl do jeho rodinného domku, tahal obžalovaného ven a udeřil jej pěstí do obličeje, vytáhl obžalovaný kuchyňský nůž, se kterým opakovaně bodl poškozeného do hrudníku a břicha a přivodil mu tak těžké zranění. Důvodem násilného jednání poškozeného bylo předchozí napadení jeho manželky obžalovaným. Byl to nepochybně poškozený, kdo vyvolal konflikt a jako první napadl obžalovaného. Soud hodnotil způsob útoku, místo a čas činu, tělesné dispozice obou aktérů. Došel k závěru, že v kritickém okamžiku útok netrval, přímo však hrozilo jeho pokračování před domem. Obžalovaný byl oprávněn k obraně, použití nože a zejména opakování bodných ran bylo ale zcela nepřiměřené.

Zadržení pachatele při činu a nutná obrana

Dne 26. 3. 1995 kolem 2. hodiny bylo telefonicky oznámeno na Obvodní oddělení policie v Chomutově, že v Kadaňské ulici došlo k postřelení muže. Hlídku policie očekával na místě činu Štefan Š. bydlící v Kadaňské ulici, vchod č. 3684. Při prvotních úkolech policisté zjistili, že tento občan měl u zadního vchodu do domu na průjezdní komunikaci zaparkované osobní vozidlo Škoda 120.

Krátce před druhou hodinou ranní uviděl uvnitř svého zaparkovaného vozidla muže, který se pokoušel vozidlo nastartovat a odcizit. Když se mu snažil v odcizení vozidla zabránit, chtěl ho muž napadnout. Proto na něho vystřelil z revolveru a zasáhl ho do nohy.

Na místě se nacházel i zraněný muž; jeho zranění spočívalo v prostřelení pravého stehna. Hlídku policie mu poskytla první ošetření zaškrcením krváčení. Záchranná služba Nemocnice v Chomutově odvezla postřeleného muže ihned na ošetření. Z lékařské zprávy bylo zjištěno, že má prostřelenou horní část pravé končetiny.

Byla přivolána výjezdová skupina Policie ČR OŘ Chomutov. Při výslechu Štefana Š. byl zjištěn následující průběh události:

Štefan Š. bydlí v Kadaňské ulici č. 3684 v přízemním bytě o velikosti 1+3. Dne 25. 3. 1995 byl doma s manželkou a dítětem. Asi ve 23.30 hod. všichni odešli spát. Ráno kolem 2. hodiny se probudil nějakým hlukem. Prošel celý byt, ale nic podezřelého nezjistil. Všude byla tma. Když se však podíval balkónovými dveřmi ven, spatřil jakéhosi muže, jak otevírá dveře jeho vozidla a nastupuje do něj. Uvědomil si, že mu chce vozidlo odcizit - proto si vzal z ložnice legálně držený revolver

zn. Taurus 4, r. 357 Magnum, aby mu v tom zabránil. Při odchodu z bytu však zjistil, že ve vchodových dveřích nejsou zevnitř zasunuty do zámku klíče, jak tomu bylo v době, kdy šel spát. Dále zjistil, že na háčku od dveří chybějí klíče od vozidla. Odemkl si proto vchodové dveře náhradními klíči a vyběhl před dům. Postavil se před vozidlo a v ruce přitom držel zmíněnou zbraň. Muž ve vozidle byl skloněn pod přístrojovou deskou. Majitel ho vyzval: „Zůstaň sedět v autě, zavolal jsem policajty!“ a přitom mířil zbraní na vozidlo tak, aby ji pachatel dobře viděl. Doufal, že tak uposlechne jeho výzvy. Nato se muž ve vozidle posadil a díval se předním sklem vozidla na majitele. Přitom bylo vidět, že stále něco dělá pod přístrojovou deskou a svítí si tam baterkou. Štefan Š. se začal obávat, že by se muži mohlo podařit vozidlo nastartovat a že by jej mohl přejet. Proto počal s namířenou zbraní obcházet vozidlo směrem dozadu a zastavil se ve vzdálenosti asi 4 m od vozidla. Muž ho přitom stále sledoval. Když pak viděl, že Štefan Š. je za vozidlem, otevřel přední dveře a začal vys tupovat ven. Štefan Š. křičel, aby zůstal sedět ve vozidle a nevystupoval, že přijedou policisti, avšak muž neuposlechl. Štefan Š. nato vystřelil jednou do vzduchu, aby se muž zalekl a zůstal ve vozidle. Po varovném výstřelu však muž z vozidla prudce vystoupil a začal se rychle rozbíhat proti stojícímu Štefanovi Š. Štefan Š. si všiml, že drží v pravé ruce před tělem nějaký lesklý předmět, jehož délku odhadl cca na 30 cm. Domníval se, že jde o nůž. Viditelnost byla v té době jen od světla veřejného osvětlení, které bylo za zády Štefana Š. ve vzdálenosti asi 20 m. Štefan Š. vyzval muže: „Stůj, nebo strelím!“ Nato muž vykřikl: „Tak mě zastřel!“ - ale nezastavil se. Štefan Š. vystřelil směrem na jeho nohy a bylo vidět, že ho zasáhl, protože se v té chvíli chytil za nohu a začal utíkat pryč průjezdní komunikací. Asi po 50 m upadl a noha mu krvácela. Když z okna domu vyhlédl soused, Štefan Š. ho

požádal, ať zavolá policii. Poté běžel na místo, kde ležel pachatel. V tu dobu se sem sbíhalo již více lidí z ulice.

Při ohledání místa činu bylo zjištěno, že vozidlo bylo odemčeno klíči patřícími k vozidlu, které pachatel odcizil v bytě Štefana Š. Ve vzdálenosti 2 m od dveří řidiče byl nalezen lesklý šroubovák dlouhý 28 cm, který byl původně ve vozidle.

Vzhledem ke skutečnosti, že klíče od vozidla musel pachatel odcizit v bytě poškozeného, bylo provedeno ohledání bytu. Z orientačního ohledání nebyla zjištěna příchodová cesta pachatele do bytu. Teprve při podrobném ohledání bylo zjištěno, že mřížka okénka WC, které směřovalo do zadního traktu domu, je vyviklaná. Okénko sousedí s malým balkónem v přízemí, jehož dveře byly zevnitř zajištěny. Pachatel tedy musel vylézt na balkón, odtud vysunout mřížku pootevřeného okénka WC a tudy vniknout do bytu. V bytě pachatel nezanechal žádnou stopu, žádné věci nebyly rozházeny a nikde nebylo zjištěno prohledávání bytu. Přesto Štefan Š. zjistil, že ze zásuvky v obývacím pokoji byly odcizeny 3 zlaté prsteny a náramkové hodinky. Na prahu vchodových dveří byla zajištěna láhev od piva. Láhev byla původně v kuchyni v lednici.

Policisté došli k závěru, že pachatel vnikl popsáním způsobem do bytu, za přítomnosti spících a nic netušících majitelů byt prohledal, odcizil prsteny a hodinky a dokonce pil pivo, které si vzal z lednice. Láhev později nechal na prahu zadním vchodem. Z háčku u vchodových dveří vzal klíče od vozidla, odemkl si klíči zasunutými do zámku vchodových dveří a z bytu odešel. Poté se snažil odcizit vozidlo.

Pracovníci kriminální policie jeli ihned do nemocnice, aby zjistili totožnost postřeleného muže. Jednalo se o Ivana B., trvale bytem v okr. Přerov. V Chomutově se zdržoval jen přechodně u známých. Mezi jeho osobními věcmi byly zjištěny 3 prsteny, náramkové hodinky, svazek klíčů s klíči od vozidla. V

průběhu vyšetřování byly tyto věci předloženy Štefanu Š., který je poznal jako svůj majetek.

Dalším vyšetřováním bylo zjištěno, že Ivan B. po příjezdu do místa, kde se trvale nezdržoval, spáchal v krátké době mnoho útoků se záměrem získat cizí věci, a to jak pro sebe, tak i pro své známé v Chomutově, kterým věci předával. Ze způsobu spáchání skutků je rovněž zřejmé, že byl odhodlán postupovat vůči poškozeným zcela bezohledně. Při přistižení neváhal ani v jednom případě poškozené ohrožovat, či ohrozit.

Ivan B. páchal veškerou trestnou činnost pod vlivem alkoholu a tvrdil, že si nepamatuje na to, co spáchal. V průběhu vyšetřování byl zkoumán znalci psychiatrie, avšak nebyla u něho zjištěna duševní porucha. Byl učiněn závěr, že byl schopen plně rozpoznat, že se dopouští trestné činnosti, a byl schopen se ovládat. Podle vyjádření znalců se jednalo o podnapilost prostou, bez ovlivnění rozpoznávacích a ovládacích schopností. V závěru uvedli, že Ivan B. zná tzv. alkoholové okénko a že tuto zkušenost aplikuje v rámci obhajoby na svou trestnou činnost s představou, že to ovlivní rozhodování o výši trestu.

Při projednávání před soudem Ivan B. své jednání nepopřel, ale hájil se, že činy spáchal pod vlivem alkoholu.

Ivanu B. bylo sděleno obvinění pro pokus trestného činu ublížení na zdraví podle § 8 odst. 1, § 222 odst. 1 tr. zák., pro trestný čin krádeže dílem dokonáním a dílem nedokonáním podle § 247 odst. 1 písm. b), e), odst. 2 a podle § 8 odst. 1, § 247 odst. 1 písm. b), e), odst. 2 tr. zák., trestný čin porušování domovní svobody dílem dokonáním a dílem nedokonáním podle § 238 odst. 1, 2 tr. zák. a § 8 odst. 1, § 238 odst. 1, 2 tr. zák. a pro pokus trestného činu neoprávněného užívání cizí věci podle § 8 odst. 1, § 249 odst. 1 tr. zák. Pro tyto skutky byl uznán vinným a odsouzen k úhrnnému trestu odnětí svobody v trvání

4,5 roku. Podle § 57a odst. 1 tr. zák. byl obžalovanému Ivanu B. uložen trest zákazu pobytu v okrese Chomutov na dobu tří let.

Jednání Štefana Š. bylo posouzeno jako jednání v nutné obraně. Obránce v tomto případě bránil svůj majetek proti útočnickovi, který se snažil majetek odcizit, a při této obraně počal hrozit ze strany útočníka další útok na život a zdraví obránce. Obránce užil k obraně podstatně silnějšího prostředku, konkrétně střelné zbraně. Hrozbou použití zbraně tak odvracel útok na svůj majetek a celé jeho jednání směřovalo k zadržení pachatele. Teprve poté, co útočník obrátil útok na obránce a z jednání útočníka si obránce dovodil hrozící útok se zbraní v ruce, použil k odvrácení útoku střelné zbraně ve vlastní sebeobraně. Obránce nemusel čekat, a také nevyčkával, na případný konkrétní útok a počal s aktivní obranou jako první, když si dovodil, že útok od útočníka blížícího se k němu se zbraní v ruce hrozí.

Situace byla posuzována také vzhledem k okolnostem, za kterých k obraně došlo, tedy k okolnostem, že obránce a útočník byli na místě sami, v noční době a v boční ulici města. Obránce tedy nevybočil z podmínek nutné obrany, kdy počal s aktivní obranou jako první. Obrana byla přiměřená, když zasáhl útočníka do dolní končetiny. Úmyslem obránce nebylo pachatele usmrtit, ale zabránit mu, aby pokračoval v útoku. Dále již pachatel neútočil; nepřekročil tedy meze nutné obrany, protože nepokračoval v aktivní obraně poté, co útok odvrátil.